

Ա. Մուրվալյան

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԼԵՋՎԱՍՏԱԾԵԼԱԿԵՐՊԻ ՎԵՐԱՊՐՈՒԿՆԵՐԸ ՀԱՅՈՑ
ԵՎ ՎՐԱՑ ԼԵՋՈՒՆԵՐՈՒՄ

• (Ընդհանուր դարձվածքներն ու արտահայտությունները)¹

Ընդհանուր լեզվաստեղծական և լեզվամտածողական պրոցեսում լեզուների ստադիալ զարգացման միևնույն աստիճանին տարրեր լեզուներում, հաճախ իրարից անկախ, առաջ են գալիս մի շարք լեզվական երևույթներ, որոնք ընդհանուր են առանց ազգակցական որևէ կապի։ Սրանք, այսպես ասած, համամարդկային ընդհանրություններ են, որ կարելի է գտնել զանազան տեղերում տարածված։ Նույնիսկ իրար հետ չփուլ չունեցած (և չունեցող), տարրեր լեզուների մեջ։ Այս կարգի ընդհանրությունները արդյունք են, բնականաբար, ընդհանուր լեզվաստեղծական և լեզվամտածողական պրոցեսի, որ ունեցել են բոլոր լեզուները։

Այս կարգի ընդհանրություններով հարուստ են մանավանդ այն լեզուները, որոնք, բացի ընդհանուր լեզվաստեղծական և լեզվամտածողական պրոցեսից, ունեցել են նաև չփման ու ներթափանցումների ընդհանուր պայմաններ։

Դրանք տրադիցիոն լեզվախմբավորման տեսակետներով ազգակցական ոչ մի կապ չունեն իրար հետ, բայց որոնք, ինչպես Ն. Մառն է ասում, իրոք ազգակցական ամենասերտ կապակցության մեջ են իրար հետ։

Հին հայերենը հին վրացերենին ավելի մոտ է կանգնած, քան դրանցից յուրաքանչյուրն իրենց հարազատ ժողովրդական լեզուներին, որոնք մի սխտեմի լեզուներ են իրենց տիպաբանության հիմնական կողմերով։—ասել է Ն. Մառը։²

Հայոց և վրաց լեզուների այս մոտիկությունն արտահայտվում է ոչ միայն ձևաբանական բազմաթիվ ընդհանրություններով՝ ընդհանուր մասնիկներով ու բառարմատներով (որոնց թիվը հասնում է մոտ 2 հազարի), այլև այդ մոտիկությունն արտահայտվել է, այսպես ասած, լեզվամասնականության հնագույն դրսևորումներով՝ ինչպես բազմազան շարադասական ընդհանուր դարձվածքներով ու արտահայտություններով, այնպես էլ բառաստեղծական բազմաթիվ ընդհանուր ձևերով ու միջոցներով։ Այս կարգի ընդհանրությունների զգալի մասը, անշուշտ, գալիս է զարգացման միևնույն աստիճանի վրա կանգնած մեկ հետաքրքրող երկու լեզվի հնագույն շրջաններից, նրանց սկզբնական ամենամոտ շփումներից ու ներթափանցումներից, նրանց

¹ Մի գլուխ Ն. Մառի անվան լեզվի ինտերուստի գիտական սեփականում 1945 թ. դեկտեմբերի 20-ին կարդացած զեկուցումից (սեյ-վրացական լեզվամասնականությունները) վերնագրով։

² Н. Я. Марр. К Бакинскому дискуссии о ефетидологии и марксизме, Баку, 1932, էջ 18—19։

լեզվամատածողական ընդհանուր գոյավիճակից, ընդհանուր ապրելակերպից ու բնական խաչավորումներից:

Հայոց և վրաց լեզուների ուսումնասիրման գործով, որ, բնականաբար, շատ անհրաժեշտ է, իր ժամանակին առաջինը զբաղվեց հայ-վրացագիտության հիմնադիր Ն. Մառը: Նա իր բազմաթիվ աշխատությունների մեջ, այս կամ այն չափով և այս կամ այն կապակցությամբ, ցույց տվեց այն բազմաթիվ ընդհանրությունները, որ, իրոք, կան հայոց և վրաց լեզուներում: Այս հարցով, ինչպես նա զբաղվեց է Գալուստ Միսրանին (Տեր-Մկրտչյանին)¹ նույնիսկ մտադիր է եղել առանձին զբաղվել, և նա, իրոք, տվեց մի զրաշարք «Հաբեթական տարբերը հայոց լեզուներում» վերնագրով: Պարզ է, որ այս զրաշարքով հնարավոր չէր սպառել հայոց և վրաց լեզուների բոլոր ընդհանրությունները: Այդ ընդհանրությունների վերաբերյալ նա չի հրապարակել ստվար մի ուսումնասիրություն. նրան զբաղեցրել են բազմաթիվ ավելի հրատապ խնդիրներ և այդ հարցով, բնականաբար, արմատապես զբաղվելու ժամանակ չի ունեցել:

Բայց հայոց և վրաց լեզուների ձևա-իմաստային ընդհանրությունները՝ ընդհանուր մասնիկներն ու բառարմատները, ինչպես ցույց եմ տալիս առանձին ուսումնասիրության մեջ, բազմաթիվ են: Ես այդ աշխատանքով հակադրվում եմ այն «տեսակետին», որ լեզվի մեջ ամեն ինչ աշխատում է բացատրել «բնիկ» և «փոխառյալ» հորջորջումներով: Ես, իհարկե, չեմ ժխտում և ճիշտ էլ չի լինի բոլորովին ժխտել փոխառությունները, բայց, իմ կարծիքով, պետք է դիտենալ, որ փոխառությունների (բայց ոչ միևնույն կերպով փոխառությունների) խնդիրը կարելի է դնել միայն այն ժամանակից սկսած, երբ արդեն կազմավորված վիճակում հանդես են գալիս ընդհանրապես լեզուներ, օր. հայերենը, վրացերենը և այլն, այսպես միևնույն բառերի ծագման մասին տարբեր, նույնիսկ անվանի դիտականների մոտ միշտ էլ կդառնան իրար հակառակ ու իրար ժխտող կարծիքներ: Իհարկե մի օրինակ. ՀՄՍԻ ԳԱ իսկական անդամ Հ. Աճառյանի կարծիքով, օր., լորձն խոց-խոցել. կալ, ննխ-ննխել բառերը հայերենից են փոխառյալ վրացերենի մեջ, մինչդեռ նորվեգացի լեզվաբան-վրացագետ Jans Vogt-ի կարծիքով՝ այդ նույն բառերը, ընդհակառակը, վրացերենից են փոխառյալ հայերենի մեջ:

Ո՞րն է ճիշտը:

Իմ կարծիքով՝ ոչ մեկը և ոչ էլ մյուսը:

Սրանք փոխառություններ չեն, այլ հայ-վրացական ընդհանրություններ են, ընդհանրություններ, որոնք գալիս են հնագույն շրջաններից:

Նման ընդհանրություններ կան նաև հայ-վրացական լեզվաստեղծության և լեզվամատածողության դրսևորման հնագույն ձևերի ու միջոցների մեջ, որոնք, իրենց հերթին, այս կամ այն չափով համընկնում են (և պետք է համընկնեն) և՛ ուրիշ լեզուների հետ (ինչպես հարևան, այնպես էլ իրարից հեռու գտնվող լեզուների մեջ՝ շնորհիվ երբեմնի լեզվաստեղծության և լեզվամատածողության ընդհանուր պրոցեսի): Իսկ այստեղ արդեն փոխառությունների խնդիրը գրեթե չի կարելի դնել:

¹ Ն. Մառի անսխալ նամակներից մեկում (№ 18), որ պահվում է մեր Մատենադարանի արխիվային նյութերի մեջ, նամակը անթվակիր է. հետազոտում նրա գրություն տարեթիվը ենթադրաբար չհանկված է՝ 1893:

Դրանք ընդհանրություններ են, որոնք, ինչպես արդեն նշեցինք, բազմաթիվ են և սպասում են իրենց ուսումնասիրողին: Մենք այստեղ կգրադվենք (արդեն ասել ենք) հայոց և վրաց լեզուների մտածողության և բառադադափարների դրսևորման ընդհանուր ձևերի ու միջոցների համեմատական ուսումնասիրությամբ, որ շատ հետաքրքրական է:

* * *

Հայոց և վրաց լեզուների մտածողության և բառադադափարների դրսևորման ընդհանուր ձևերը (դարձվածքները), ինչպես կտեսնենք, անմիջապես կապված են, նախ և առաջ, մարդու մարմնի զանազան մասերի, այն է՝ անդամների հետ, օր. ձեռքի, ոտքի, գլխի, աչքի, բերանի, երեսի, լեզվի և այլ մասերի հետ:

Այս կարգի ընդհանուր արտահայտությունները այնքան նման են իրար, որ, թվում է, դրանք մեկը մյուսի բառացի թարգմանություն են: Իայց երբ թափանցում ենք դրանց խորքը, տեսնում ենք, որ դա, իրոք, այդպես չէ: Երանք, անշուշտ, երբեմնի լեզվաստեղծության և լեզվամտածողության ընդհանուր պրոցեսի վերապրուկներ են, հնություններ, որոնք պահպանված են այսօր իմաստի երանգավորումներով, բայց որոնք նախապես ունեցել են, անկասկած, ուղղակի կամ հիմնական նշանակություն, այսինքն՝ դրանք մի ժամանակ արտահայտել են, անշուշտ, այն, ինչ որ այսօր դրանցից կարելի է մոտավորապես բառացի հասկանալ:

Ընական է, որ աստիճանաբար լեզվամտածողության փոփոխության հետ միասին նրանց սկզբնական ուղղակի նշանակության փոփոխումով, բայց արտահայտման ձևերով ու միջոցներով մնալով զրեթե նույնը՝ ժամանակի ընթացքում ձևի և բովանդակության մի այնպիսի հակասություն է առաջ եկել դրանց միջև, որ հաճախ տարբեր լեզվամտածելակերպ ունեցող մարդու համար այսօր դժվար հասկանալի է կամ բոլորովին անհասկանալի է: Այդ է սլասոճառը, որ նման դարձվածքներ մի լեզվից մի այլ լեզվի թարգմանելիս հնարավոր չէ բառացի թարգմանել:

Դրանք, անշուշտ, տվյալ լեզվի հնագույն մտածողության տարբեր վերապրուկներ են (կապված մարդու սկզբնական աշխարհաճանաչման ու ինքնագիտակցման հետ), որոնք այսօր արդեն մնացել են, այսպես ասած, իբրև յուրահատկություններ՝ հետադարձում առաջացած, ինչպես արդեն ասացի, ձևի և բովանդակության հակասությունների հետևանքով:

Այսպիսի յուրահատկություններով, ընականաբար, հարուստ են բոլոր այն լեզուները, որոնք կրել են մտածելակերպի փոփոխություն: Իսկ որքան ուժեղ է այդ փոփոխությունը, այնքան հարուստ է լեզուն նման յուրահատկություններով:

Նման յուրահատկություններով հարուստ են առանձնապես հայոց և վրաց լեզուները: Սրանք, ըստ երևույթին, կրել են լեզվամատածելակերպի ուժեղ փոփոխություն:

Բայց երբ իրար ենք համեմատում հայոց և վրաց լեզուների այդ յուրահատկությունները, տեսնում ենք, որ նրանց մեծ մասն իրար համընկնում է արտահայտման ձևի և բովանդակության տեսակետից:

Այսպիսով, ուրեմն, ընական է, որ հայոց և վրաց լեզուները ստադիալ զարգացման միևնույն աստիճանին պետք է ստեղծելին, մեծ մասամբ, այդ

ընդհանուր, այսպես ասած, յուրահատկութիւնները: Երբ ասում ենք կրակի գին և արտահայտութիւնը, որ վրացերենում էլ բառացիորեն նույնն է՝ ուլցեփոն տասնո (ցեցիլիս փասիա «կրակի գին է»), այսօր էլ հասկացվում է «թանգ է» նշանակութեամբ: Իրոք, վաղագույն շրջաններում կրակը, որպես առարկա, դժվար ձեռք բերովի պետք է լիներ և հետևապես թանգ պետք է գնահատվեր: (Իսկ ջուրը, ընդհակառակը, համեմատաբար հեշտ ձեռք բերովի և, հետևապես, էժան էր, ուստի դրանից կազմված է՝ ցրի գին և «էժան է» արտահայտութիւնը, որը վրացերենում էլ նույնն է՝ ցւլոն տասնո (ծղ'իլիս փասիա «ջրի գին է»)):

Վերցնենք մի այլ արտահայտութիւն՝ «ձեռք տալ» — վրց. Բելոն Թուլցեմ (խելիս մոցեմա «ձեռք տալ»), որ նախապես ուղղակի նշանակութիւն է ունեցել, այն է՝ «ձեռք մեկնել մեկին, ձեռք տալ», որից՝ Դեմն-տու = վրց. Բել-Թոնալցեմ (խել մոսացեմի «ձեռնտու») ստացել է «շահավետ, «գտակար» նշանակութիւնը (որովհետև առևտրի ժամանակ իրար ասելով՝ Դեմնֆո տուր = վրց. Բելո Թոմե (խելի մոմե «ձեռքդ տուր») նշանակում է «համաձայնիր» (ձեռքը գնողի ձեռքի մեջ դնելը համաձայնութեան նշան էր)):

Այսպես նաև՝ Թոնտուր = վրց. Բլեդ-Թոլցեմ (աղբի միցեմա «առևտուր») նախ նշանակել է «առել և ապա՝ «վաճառականութիւն»։ Թչի լուլս = վրց. Թեալոն Տոնալցե (թվալիս սինաթի «աչքի լույս») նախ «աչքի լույս, տեսողութիւն» է նշանակել և ապա՝ «սիրելի անձ»։ Գլուխ = վրց. Թաւո (թավի «գլուխ») նախ ուղղակի «գլուխ» է նշանակում և ապա՝ «խելք, գիտութիւն» (օր.՝ ասում են «լավ գլուխ ունի») = վրց. Կարցի Թաւո Բլեւ կարգի թավի Թվա)... և այլն:

Հայոց և վրաց լեզուների ընդհանուր արտահայտութիւնների կամ դարձվածքների մեջ պարզ նկատելի է, որ դարգացման միևնույն աստիճանի վրա գտնվող՝ մասնավորապես մեզ հետաքրքրող երկու լեզվի ընդհանուր դարձվածքները կամ, այսպես ասած, բառ-նախադասութիւնները (որոնք հաճախ մի քանի բառից են կազմված, բայց սովորաբար այսօր մի բառի նշանակութիւնն են արտահայտում), նախ և առաջ, կապված լինելով մեծ մասամբ մարմնի գանազան մասերի կամ անդամների հետ՝ ցույց են տալիս մարդու երբեմնի ինքնագիտակցութիւնը կամ ինքնաճանաչումը:

Սկզբնական շրջաններում մարդու ինքնաճանաչութիւնը, բնականաբար, պետք է դրսևորվեր մարմնի գանազան անդամներով և դրանց հետ կապված գործողութիւններով, այլ կերպ ասած՝ առաջատարը կամ պորժարարը մարմնի այս կամ այն անդամը պետք է լիներ, որի հետ կապվել է՝ այս կամ այն գործողութիւնը:

Մարմնի անդամների հետ կապվող երկու լեզվի բաղմաթիվ ընդհանուր դարձվածքների մեջ, նախ և առաջ, պետք է վերցնել «ձեռքի» հետ կապված դարձվածքները: Մարմնի այս անդամն է, բնականաբար, որ կապի մարդայնացման գործում վճռական դեր է կատարել, այն է, մարդակապիկը արդեն սովորելով քայլել հետևի թաթերի (այսինքն՝ ոտների) վրա և առջևի թաթերը (ձեռքերը) ադատելով՝ աշխատանքի է դնում: Աշխատանքը, ինչպես հայտնի է, այդ մարդակապիկի մեջ զարգացնում է մտածողութիւնն և լեզուն:

Ձեռքի աշխատանքի (որի հետ և մտածողութեան ու լեզվի) գիտակցման կամ ճանաչման հետ միասին՝ աստիճանաբար գիտակցվել են նաև, անշուշտ, մարմնի մյուս անդամները և նրանց հետ կապված գործողութիւնը:

(կամ աշխատանքը)՝ Այսպիսով մարմնի այդ անդամների և նրանց կատարած աշխատանքի հետ էլ, իմ կարծիքով, կապվել են լեզվամատածողության սկզբնական գրականության բազմաթիվ արտահայտությունները: Մարմնի այդ անդամներից են (ձեռքից հետո)՝ ոտքը, գլուխը, աչքը, երեսը, բերանը, լեզուն, սիրտը, խելքը, միտքը... և այլն:

Այժմ վերցնենք մարմնի տարբեր անդամների հետ կապված՝ երկու լեզվի ընդհանուր դարձվածքները:

ա) Առաջին հետ կապված ընդհանուր դարձվածքները երկու լեզվում էլ չափազանց յատ են ձեռքի հետ կապված ընդհանուր արտահայտությունները: Նման արտահայտություններից կարող ենք վերցնել, որ, ձեռ ու ուր կապել = եղ-տեցին Ձեռք (խել փեխի շեկլրա) թրավունքից զրկել: Թույլ չտալ մի բան անել, արդել, խանգարել: ձեռը դատարկ (! դատարկաձեռն) = եղ լյարդը (խել ցորիքի) ձեռնունայն, ազատ: ձեռը երկն = եղ-ցրդը (խել-գրծի) ռուհուր, հարուստ: ... Այսպես նաև՝ ձեռը թեթև = վրց: խել-սուբուֆի բարենաջող, անփաստ: ձեռքը կարն (! ձեռքը պակաս) = վրց: խել-մեկի || խել-մեկիքի բաղադր, չքավոր, խեղճ, դատարկաձեռն: ձեռի մեջը քոր է գալիս վրց: խելի-զուլի մեփխանքա մեկից մի բան ստանալու գուշակել: ձեռին մտքի տալ = վրց: խելի դուրեքա մեկից կախում ունենալ: ձեռից զնալ = վրց: խելիդամ ծառուլա զրկվել, ոչնչանալ, փչանալ, մեռնել, կորչել: ձեռները լվանալ = վրց: խելբիս դաքանա փոխք: մի բանից հույսը կտրել: ձեռները կապել = վրց: խելբիս շեկլրա զբաղեցնել, թույլ չտալ գործ անել: ձեռով անել = վրց: խելի դամնելա անշանացի անել, կանչել: ձեռաց = վրց: խելադ թակույն, անմիջապես: ձեռք մեկնել (! հասցնել) = վրց: խելիս գաժվդամա ռզնել, նպաստել: ձեռք վերցնել = վրց: խելիս ազերա թողնել, մի բանից հեռանալ, հույսը կտրել: ձեռք քաշել = վրց: խելիս մոծերա ստորագրել: ձեռք առլ (! ձեռնառլ) = վրց: խելիս մոցեմա || խել մոցեմի ձեռնառլ, օգտակար: ձեռ գցել (! ձեռքը ձգել || ձեռք բերել) = վրց: խելի շազգերա տիրանալ, ստանալ, հայթայթել, գտնել: ձեռքերը ծալած նստել = վրց: խելբ-դակրերի զղամա բանգործ նստել: ձեռքը բաց (! ձեռնբաց) = վրց: խելիդ || խել-դամ-խելի բառատաձեռն, ոչ ժլատ: ձեռքը գոց = վրց: խել-մոցերի բժլատ, գծի: ձեռը ծուռ (! ձեռնաքաշ) = վրց: խել-մրուդե հափշտակող, տանու գող: մի ձեռք շոր = վրց: Էրթի խելի տանիսամսսի մի հաղնելու շոր: քո ձեռքն (! ձեռքին) է = վրց: շեմ խելիդ բո իրավունքի տակ է: ձեռքը նայել = վրց: խելի դուրեքա բանոր օղնությանը կարոտ ըլլալ, անկե նրապատ մը ակնարկել: ... և այլն: Այսպես նաև (Թրիֆիսի բարբառում,¹ որ ընդհանուր է նաև մյուս բարբառների հետ)՝ ձեռքը բռնող չունի = վրց: խելիս դամների արտ եղալա բարդելոդ կամ օղնող չունի: ձեռքը չեմ բռնում

¹ Հայերեն օրինակները բերելիս օգտվում եմ մեծ մասամբ ա) Մ. Ամասուհի, Հայոց Բառ ու Բան (1913, Վաղարշապատ) գրքից: Բո մյուս օրինակներում չեմ նշում: Բ) Հ. Անտոյան, Հայերեն զոգաբանական բառարան (1913, Թիֆլիս), Գ) Ստ. Մալխասյանց, Հայերեն բացարձակ բառարան (1944, Երևան) և այլն: Օրինակները մեծ մասամբ բերում եմ նոր, մոզավորական լեզուներից, որոնց մի մասը կապված է. աշխույժ, հին լեզուների (հին հայերենի և հին վրացերենի) հետ:

² Այս օրինակները բերում եմ Տ. Աղեքսանդրյան, Թիֆլիսից մասվոր կյանքը (1985, Թիֆլիս, մասն Ա, էջ 337—337) գրքից: Օրինակները բերում եմ որոշ քերականական ձևերի փոփոխումների:

վրց. խելս ար գիճեր չչեմ արգելում։ ձեռը չի տալիս գործի = վրց. խելս ար ալիքս սափմես թուլլ է՝, ձեռիս բան ունեմ = վրց. խելլի սափմե մափվս զգրադված եմ։ ձեռին ոչինչ չունի = խելլի արա ունիրավս-բա ճանփող մարդ է՝. ձեռներից կրակ է թափվում = վրց. խելբիդուն ցեցխլբեսա եղրիս թիր, հնարագետ մարդ է՝. ձեռք տալու բան է = վրց. խել մոսուցեմի սոփմես թողտավետ բան է՝. ձեռը բաց մարդ է = վրց. խել-գուսխնիլի կացյա ճառատաձեռն, առատասիրտ մարդ է՝. ձեռ չի տալիս էդ գինը = վրց. խելս ար մաճլիս էգ փասի թանգ է՝. ձեռը մեկնած ման է զալիս = վրց. խել-գաշ-վերիլի դախորեքա մուրում է՝. ձեռը չի կպցնում բանի = վրց. խելս ար ալաքեքս սափմես թուլլ է՝. ձեռդ վրաս չեկավ = վրց. շեմի խելի ար մամիս-դա ճանհաջող էր։ ձեռդ ու է բռնում = վրց. խելս վիմ գիճերս թով է քեզ արգելում։ ձեռը դիմ է անում բոլորին = վրց. խելս ուշվերս դվիլաս թողոր-մություն է խնդրում։ ձեռներս է՝ իմը չեն = վրց. խելբի չեմի աղար ա-րիս ճատ են դադրել, հոգնել... և այլն։

բ) «Ուտի» եետ կապված ընդհանուր դարձվածքները. ախտիդ պետք է նշել նաև ուտի հետ կապված ընդհանուր արտահայտությունները, որպիսիք են՝ ոտ ընել = ցեծոն ձեռն (փխիս աղգմ) (երեսայոց նոր ոտքով գնալը. ոտը դուրս ունի — ցեծոն յարջո շղճ (փխի կարչի ուղգա) թիշտ դուրսն է լինում. ոտը թեթ (|| ոտից թեթ) = ցեծ-նշծշի (փխ-սուբու-ֆի) թարեհաջող, անփուս մարդոց գալուստ, ել ու մուտք, կամ արագաշարժ, արագընթաց... Այսպես նաև ոտը ծանր = վրց. (փխ-մճիմե) ճեղի. ոտ-ները ընկնել = վրց. փխ-ֆվեշ չափորդեմ թի բան խնդրել, աղաչել, պա-գատել։ ոտները մեկնել (|| ոտները ձգել) = վրց. փխբիս-գանիմա || փխբիս գաշտվա թախնանվել, մեռնել։ ոտի ելնել = վրց. փխգե աղգմա թանգ-նել։ ոտներն էլ իմը չեն = վրց. փխբի չեմի աղար արիս թաղարել են կամ մրսել են։ ոտի տակ գցել (ոտնատակ տալ) = վրց. փխֆվեշ չաղեքա թոխկրտել։ ոտի տակը փորել = վրց. փխ-ֆվեշ թխրա թեկի դեմ որո-գայթ լարել։ ոտով-գլխով կորչել = վրց. քավ-փխիամաղ դակարգվա ճան-հետ կորչել։ ոտս առաջ չի գնում = վրց. փխի ծիմ ար միմիդիս թերկյու-դով կամ կասկածով եմ գնում. ոտատեղ = վրց. փխսաղգիլի թարտաքնոց. ոտնաման = վրց. փխսաղգիլի թերիկ։ ոտս կոտրվել ու չգայի = վրց. փխի մամտեխոդա դա ար մամսուլիդ՝ավի թեանի թե չգայի. ոտավոր = վրց. փ-խսաղգի թեանակ, հետիոտն։ ոտնավորվել = վրց. փխիս աղգմա թեանել գնալ, քայլել։ իմ ոտներս = վրց. չեմ փխբես թեգա չէ, փուլթս չէ. ոտք առնել = վրց. փխիս աղգմա թանկիկներուն քայլ առնել... և այլն։

գ) Գլխի եետ կապված ընդհանուր դարձվածքները. անհամեմատ ավելի շատ են գլխի հետ կապված ընդհանուր դարձվածքները, որոնք երկու լեզ-վում էլ բաղադրանք ձևերով են արտահայտված, ինչպիսիք են՝ գլխամեռ = տաջլլաթո (թավմկվարի) թաղաքչական՝ իբր թե կենդանի մեռած. գլխաշոր (|| գլխի կապոց) = տաջլլաթո (թավալկրավի) թանանց գլխի հան-դերձանքը. գլխացավանք = տաջոն Կյեմ (թավիս տկեմա) թեղուլթյուն, ան-հանդատություն. գլխել = տաջոն ծոծմ (թավիս մարմա) թամանը կերակրով լիքը լցնել։ գլուխ առավ-գնաց = տաջոն ձուլո ճոջոլա (թավի աիդ-ծավիդա) թանդխտացավ կամ մի տեղ գնաց... Այսպես նաև գլուխ առավ-կորավ = վրց. քավի աիդա դալկարգա թոլորովին կորավ։ գլուխ գնել = վրց. քավիս դաղեքա թի բանի հետեւել, հետամուտ լինել, մեկի հետ առար-

կուլթյուն անել, ասել, խոսել, վիճել»։ զլուխ ծռել=վրց. քավիս մոխրա
 ճաղերսել, աղաչել»։ լավ զլուխ ունի=վրց. կարգի քավի տփս խելքի,
 հանճարի, հասկացողության տեր է»։ զլուխ ուռցնել=վրց. քավիս դասիերա
 մի բանի մասին շատ մտածել, նաև շատախոսությունը ձանձրացնել, զգվեց-
 նել, զահլա տանել»։ զլուխ պահել=վրց. քավիս շննախվա ճախատելու ժա-
 մանակ լավ չլրանել»։ զլուխ չունի=վրց. քավի տրա տփս ճեպի մի բան
 սեր կամ փափագ չունի, նաև ուժ չունի»։ զլուխ խոնարհել=վրց. քավիս
 մսխրա խոնարհվել, հպատակվել, ննազանդվել, նաև զլուխ տալ»։ զլուխ
 վեր գնել=վրց. քավիս զաղաղեբա մի բանի սիրո համար անձը գոհել,
 մեռնել»։ զլուխ տալ=վրց. քավիս դակվրա ճերկրպագել, բարեկել»։ զլուխ
 տանել=վրց. քավիս ծաղեբա ճահլա տանել, ձանձրացնել»։ զլուխ ցավաց-
 նել=վրց. քավիս տսկիերա ճանք թափել, աշխատել, մտածել, իրեն նե-
 զուլթյուն առնել»։ զլուխդ մեռնել=վրց. քավի մսղիկվղես փաղաքշական իրր
 մեռցնել»։ զլուխը մեռածը=վրց. քավ-մկվղարի ճնախատական ածական»։
 նրա զլուխը կերավ=վրց. քավի շեուճամա մեռցրեց, սպանեց»։ զլուխը
 եղել=վրց. քավիս մոխսնա ճատ համոզելով, ողորելով և սիրաշահելով խա-
 բել»։ զլուխը ժաժ տալ (|| շարժել) =վրց. քավիս դաֆնելա ճլուխը շարժել,
 համաձայնվել»։ իր զլուխն է լալիս=վրց. քավիս քավա տիրիս ճուր ան-
 բախտության մասին սգալ, հոգս տանել»։ զլուխս խառնվեց=վրց. քավի
 տմերիա ճատ գործերով ճրաղվելուց խառնվել»։ զլուխը ձեծել=վրց. քավի
 ցեմա ճկոծել, սգալ, ողբալ»։ զլուխը ծռել=վրց. քավիս մոխրա ճնազանդ-
 վել»։ զլուխը կախել=վրց. քավիս դախրա ճցած նայել»։ զլուխը կախ=վրց.
 քավ դախրիլի ճառթահար»։ զլուխը կորցնել=վրց. քավիս դակարզվա ճշվա-
 րել, անելիքը չիմանալ, չփոթվել»։ զլուխը հաստ=վրց. քավ-սֆելի ճաս-
 տաղլուխ, բան չհասկացող»։ զլուխը ետ գնել=վրց. քավիս ճաղաղեբա
 թի սեր մի բանի անձը գոհել»։ զլուխը շինել=վրց. քավիս ճակեբեբա մա-
 գերը սարքել»։ զլուխը քաշ անել=վրց. քավիս դաղունվա խոնարհվել»։
 զլուխը քորել=վրց. քավիս սոխանա մի բան անելու մասին մտածել»։
 զլուխը քարը տուր=վրց. քավի ֆվա տալիս ճարհամարհական ոճ է»։
 ճիխն ավետարան կարդալ=վրց. քավիս տալեբիս ծակիթիվա ճարատել,
 խրատներ կարդալ»։ ճիխն լափ ածել (|| ճիխն շան լափ ածել) =վրց. քավ-
 ճի լափիս դասխմա || քավիս ճաղիլիս լափիս ճասխմա ճանպարտվել, նախա-
 տել»։ ճիխն կանգնել=վրց. քավիս ճգոմա ճաշտպան հանդիսանալ, նաև
 ստիպել»։ ճիխն նստել=վրց. քավիս ճղսմա ճիրեն ենթարկել, իշխել, ճնշել,
 բռնանալ մեկուն վրա՝ անոր թուլություն պատճառով»։ ճիխն նստեցնել =
 վրց. քավիս դասմա ճերես տալ»։ ճիխն պոպոք կոտրել=վրց. քավիս կակ-
 լիս մտվրեվա ճտանջել, նեղել, ճարհարել»։ ճիխ վրա տալ=վրց. քավսաղ-
 բելի մի բան ճիխն թափել, լցնել, լիացնել»։ ճիխն փափախ չկա=վրց.
 քավիս ճուլի ար տղեվա ճպատվասիրություն չունի»։ ճիխից ձեռք քաշել
 (|| վերցնել) =վրց. քավիդոն թելիս տոբա ճիր կյանքին, ապրելուն նշա-
 նակություն չտալ, մահն աչքի առաջն ունենալ և ի սեր մի բանի անձը
 գոհել, մեռնել»։ ճիխից ուղ անել=վրց. քավիդոն մսղոբեբա ճորեճ հնար-
 քով մեկին մոտից հեռացնել»։ ճիխովը պտույտ գալ=վրց. քավս ճեմսվիբա
 փայփայել, սիրել»։ ճիխումը նստեցնել=վրց. քավի ճասվմա ճլավ հասկաց-
 նել, տպավորել, ճմբռնել տալ»։ ճիխումս չի նստում (|| ճլուխս չի մտնում) =
 վրց. քավի ճար միջոբա || քավի ճար ճեմդիս ճեմ ճմբռնում, ճեմ հասկա-

նում»։ գլխուն դարնեց=վրց. քավչի եցտ «գինին խմելն գլուխը տաքանալ կամ դառնալ»։ գլուխ թոցրեց=վրց. քավի «մտադեղերին «գլխատեց, գլուխը կտրեց»։ գլուխս ուրցրեց=վրց. քավի դամիսիա «շատ խոսելով ձանձրացրեց»։ գլխի տեր=վրց. քավիս ուփալի «ինքնագլուխ, աղատ»։ գլուխ քերելու («քորելու») ժամանակ չունեմ=վրց. քավիս մոթեմնիս դրո արա մոթվս «երևալ ժամանակ չունեմ, շատ դժգոհված եմ»... և այլն։ Այսպես նաև (Թրիլիսի բարբառում, որ կան նաև ուրիշ բարբառներում էլ) գլուխ դիր էդ բանին=վրց. քավի դառնդե մոզ ռաֆմես «հետևի, զբաղվիր այդ գործով»։ գլխումը տված=վրց. քավչի դեկրուլի «չարի խփած, խելքը կորցրած»։ գլխին փաթաթեցին=վրց. քավգե մոթիսլիս «գոռով մի բան տալ»։ գլուխն է ջարդում=վրց. քավս իմտվրեվս «աշխատում է սաստիկ»։ գլուխ դինի=վրց. քավի դվինն «թանկագին, լավ գինի»։ գլուխս կտրեց=վրց. քավի մոմնա «խայտառակեց»։ էն գլխից գիտեմ=վրց. իմ քավիդան վիցի «սկզբից գիտեմ»։ ինչ գլխիս եմ տալիս=վրց. րա քավչի վիսլի «ինչիս է պետք»։ ինչ քար տամ գլխիս=վրց. րա փա վիսալս քավչի «ճար չունեմ»։ տարվա գլխին=վրց. ծլիս քավգե «տարին լրանալիս»։ քո գլուխը չունեմ=վրց. շենի քավի արա մափս «քեզ հետ ի վիճակի չեմ խոսելու, տրամադրություն չունեմ»։ գլուխս է՛լ իմս չէ=վրց. քավի չեմի արար արիս «այլևս բան չեմ հասկանում»։ գլուխս տարավ=վրց. քավի ծաիդ «զահլա տարավ, ձանձրացրեց»... և այլն։

դ) «Աչխի» հետ կապված ընդհանուր դարձվածքները. աչխի հետ բաժանական թվով արտահայտություններ են կապված երկու լեզվում էլ, և նա կարող է դրվել տարբեր հոլովով ու թվով։ Իրանցից են. օր., աչքը կապել=վրց. տջալոն օծմա (թվալիս արմա) «խորամանկությամբ խաբել»։ աչք առնել=վրց. տջալոն օլջօ (թվալիս աղբա) «չար աչքից ֆնասվել»։ աչք ածել (« աչք ման ածել») =վրց. տջալոն ճառալլեծա (թվալիս զադավլա-րա) «այս ու այն կողմը նայել, տնտղել»... Այսպես նաև՝ աչք բռնել=վրց. թվալիս դաներա «նայել, հսկել, հովանավորել»։ աչքդ լույս=վրց. փալթ-նաթելի «ավետիք տալ»։ աչքը խաղալ = վրց. թվալիս քամոչի «մեկի գալը կամ որևէ բան կանխագուշակելու նշան»։ աչքը շլել=վրց. թվալիս զաշ-տերերա «մեկին սպասելու նշան»։ աչքն առնել (« աչքի գալ || աչքը գալ || աչքում գալ») =վրց. թվալչի մոսվա «մի բան դուր գալ, հավանել, նշանա-կություն ունենալ, երևալ»։ աչքը դռանը պահել=վրց. թվալիս կարգե ներա «տնից չհեռանալ, հսկել»։ աչքս դուռը մնաց=վրց. թվալի կարչի դամրչա «ակնդետ նայել»։ աչքը կուշտ=վրց. թվալ-մամդարի «անկարող, ունևոր»։ աչքը անկուշտ=վրց. թվալ-գամումդարի «ագահ»։ աչքը կշտանալ=վրց. թվալիս զամդամ «մի բանից լիանալ, հագնալ»։ աչքը կոխել=վրց. թվալ-չի չաչրա «աչքը մի բան խրել, խոթել, հայտնի կերպով ցույց տալ»։ աչքը հանել=վրց. թվալիս մաթիւր «վատ բանի դիմաց վատ բան անել, մեկին մեծապես ֆնասել, պատժել»։ աչքը ճամբին մնալ=վրց. թվալիս զգագե ներա «ակնդետ սպասել»։ աչքը վախենալ=վրց. թվալիս շեշիներա «մի բանից վախենալ կամ քաջությունը կորցնելով անհաջող ելք մը գուշակել»։ աչքը վրա պահել (« աչքը վրեն պահել») =վրց. թվալիս զեդ ներա «աչքը մի բանի վրա զգած ուշադրությամբ նայել, կամ մեկին նայել, խնամել, պահպա-նել, մի բանի հսկել»։ աչքը վրեն մնալ=վրց. թվալիս զեդ դարչամ «մի բանից կարոտով մնալ»։ աչքելը գնալ=վրց. թվալիս ծասվա «խոնջու-

թյունից քունը տանելը. աչքերը կապել=վրց. բվալեբիս Թամա «մեկին խո-
րաժանկությամբ խաբելը». աչքերը մթնել=վրց. բվալեբիս դարձնելը «աչ-
քերի լույսի մթագնելը, նսեմանալը». աչքերը շաղկել=վրց. բվալեբիս Թան-
լեբա «աչքերի լույսի խառնվելը, պղտորվելը, խժի-բժի անելը». աչքերը
չոռել=վրց. բվալեբիս դանդախտ «աչքերը լայն բանալով դարձացմամբ նա-
յելը». աչքի ընկնել (|| աչքի խփել || աչքին դիպել || աչքին գարնել)=վրց.
բվալի ցեմա «մի բանի լավ կամ վատ կողմերը, յուրահատկությունը աչ-
քի երևալ, աչքի խփելը». աչքի լույս=վրց. բվալիս սիմաթի «փխր. սիրելի
անձ». աչքի առաջ ունենալ=վրց. բվալծին Բանբա «մի բանի նկատի
ունենալը». աչքի անցկացնել (|| անցնել)=վրց. բվալիս դադավեբա «նայել.
թեթևակի քննելը». աչքի փուշ=վրց. բվալիս եկալի «ատելիք». աչքի դ
վերևին
ունք կա=վրց. բվալգևիթ Թարբի դափս «մեկի հետ այնքան մեղմ, քնքույշ
և ներողաբար վարվել. որ մինչև իսկ թույլ չաալ իրեն ասելու, թե աչքիդ
վերևը հոնք կա». աչքից հանել=վրց. բվալիդաձ Թամդեբա «այլևս չսիրել.
ատելը». աչքով ընկնել=վրց. բվալի ցեմա «աչքի ընկնել-երևալը». աչքով
արեց=վրց. բվալի ուղ'ո «իմաց տվեց». աչքով տալ=վրց. բվալիս կվր
«մեկին նայելով միասելը». աչքերով ուտել=վրց. բվալեբիթ Թամա «ամենայն
բարի կամ չար կիրք, ցանկություն աչքերի վառ շարժումներով արտահայ-
տելը». աչք ու ունքը կիսել=վրց. բվալ-Թարբիս շեկվրա «խոժոռել, ախուր
երես ցույց տալը». աչքաբաց (|| աչքը բաց)=վրց. բվալ-դիա «աչալուրճ, ար-
թուն, շրջահայաց». աչքաթող անել=վրց. բվալիս միտովեբա «մի բան աչ-
քից թողնել, չտեսնելը». աչքակապուկ=վրց. բվալխուցիլԹամա «մանկանց խա-
ղի անուն է». աչքակապություն=վրց. բվալիս աբմա «ձեռնածություն, կա-
խարդություն, խաբություն անելը». աչքանպելում=վրց. բվալիս դալԹամ-
Թամեբաժի «մի ակնթարթում, իսկույն». աչքաուլունք (|| աչքուլունք)=
վրց. բվալ-Թամդալիտի «կապույտ, կանաչ և կարմիր գույներով հուլունք». աչքել-
վրց. բվալ-Բվալի «հայել, աչքել, դիտել, նայել». աչքով-ունքով=վրց. բվալ-Թարբի
Թամա «աչքեղ, գեղեցիկ աչք ու հոնք ունեցողը». մի աչք խա-
նութ=վրց. երթի բվալի դուժմեի «մի խանութ». լավ աչքով է նայում=
վրց. կարգ բվալիթ ուղ'ուրեբա «սիրով է վերաբերվում, բարի մտադրու-
թյուններ ունի». աչքը բացվեց=վրց. բվալի գեմսիմա «ճարպիկ, ճարտար
դարձավ». աչքը գոց=վրց. բվալեբ-դալԹամուլի «անճարակ. բնավ ճարպ-
կություն չունեցողը». աչքից ընկավ=վրց. բվալի դեմեա «նախկին հարգը
կորցրեց, այլևս չսիրվեց». աչքը կպցրեց=վրց. բվալի մուլա «քիչ մը
քնեց, թեթև մրափ մը առավ». աչքդ (|| աչքերդ) ուր էր=վրց. բվալեբի
Թամա «գեղեցիկ աչք ունեցողը». աչքը վրան է=վրց. բվալի գեղա աբվս
«հավանում է, սիրում է». վատ աչքով է նայում=վրց. ցուղ բվալիթ ուղ ու-
րեբա «չի համակրում... և այլն. Այսպես նաև (Թրիլիսի բարբառում, որ
կան նաև ուրիշ բարբառներում)՝ աչքս կտորվեց=վրց. բվալի գամիտղ'դ
«վախեցա». աչքս վախեցավ=վրց. բվալի շեմիլիդա «վախից ընկճվեցի». աչքով
կերան ինձ=վրց. բվալիթ շեմնամնա «թշնամացան-Պեսսեցին». աչ-
քերս գնում են քնի համար=վրց. բվալեբի միմդիս ձիլիսաբվիս «չաա եմ
ուզում քնել». աչքս չի կտրում=վրց. բվալի Թարբիս «չեմ տեսնում». աչքս
վրեն մնաց=վրց. բվալի գեղ դամրա «հավանեցի, կարոտեցի». աչքը
դիպավ=վրց. բվալի եցա «Պեսսեցի». աչքդ բաց արա=վրց. բվալի գեմսիլ-
լի «գզաստացիր, ուրախացիր». աչքերս չեմ խփել էս գիշեր=վրց. բվալի

Տեղեկագիր 2—3, 5

առ մամիսունով ամ դամես *չեմ քնիլ*։ *աչքը կպցրեց նրան=վրց*։ թվալի մեկրա *ենկատեց*։ *աչքս (|| աչքերս) ջուր դարձավ=վրց*։ թվալեթի ծգ'լող մեքցո *շատ սպասեցի, կամ սաստիկ լաց եղա, արտասվեցի*։ *աչքից պեցց նրան=վրց*։ թվալիդան տմոիգո *ատեց*։ *աչքումս չի գալիս=վրց*։ թվալի տր մամդիս *չեմ հավանում*։ *աչքի տակը կունենամ=վրց*։ թվալ-ֆվեշ մեք-նեքա *չեմ մոռանա, նկատի կունենամ*։ *աչքս իսարսն է տալիս (|| դավա-ճանում է)=վրց*։ թվալի մատգ'ուեքս *լավ չեմ տեսնում*։ *աչքիս լույսը հատել է=վրց*։ թվալիս օինաթիբ գամոմեիլա *կուերացա*։ *աչքի լույսը դուրս ելավ=վրց*։ թվալի գամեկարդա *պատժվեց*։ *աչքով արավ=թվալի ուզ'ո՞ւնչան արեց*։ *աչքս նրա վրա ունեմ բռնած=վրց*։ թվալի գեռ մինիրավս *ենրան եմ ուզում*։ *աչքս ճամբի վրա է=վրց*։ թվալի գգագե մինիրավս *սպասում եմ*։ *աչքումը երեաց (|| աչքին երեաց)=վրց*։ թվալի մեքվեքա *թվաց, երեաց*։ *աչքարաց մարդ է=վրց*։ թվալի կացիտ *աչալուր կտրուկ մարդ է*։ *աչքերը լցվեցին=վրց*։ թվալեթի անվոս *արցունքներով լցվեցին, լալու պատրաստվեց*... և այլն։

ե) «Բերունի» հետ կապված ընդհանուր դարձվածքները. բերունի *հետ էլ բավական թվով ընդհանուր դարձվածքներ են կապված*։ Այդպիսի դարձվածքներից են, օր., բերան-բաց *մնալ=ձուռ-լուծ լծահոծ* (պիր-դիա դարչոմա) *դարձացած, ապշած, դժայլված մնալ*։ բերանը ժած տալ *|| (բերանը շարժել)=ձուռն ջանձրոծ* (պիրիս գամոմեիլա) *բերանը շարժել, խոսել*։ բեր-նի *ջուրը վազել (|| գնալ)=ձուռն ջրլուծ ջանջլա* (պիրիս ծալիս ծալիլ) *մի բան ուտելու անձկությունից թուլանալ*... Այսպես նաև բերնի վրա գալ *(|| ընկնել)=վրց*։ պիրգե դացեմա *եբեսնիվալը ընկնել*։ բերնին թքել *=վրց*։ պիրշի միփուրթիքա *աժաչեցնել, խայտառակել*։ բերնին լեզու կա *=վրց*։ պիրշի *եմ ափս ճարտար, վարժ խոսող է*։ բերնին հուպ տալ *=վրց*։ պիրիս մաներո *լուծել*։ բերնից *գեչ=վրց*։ պիր-մդ'րուլի *հայհոյիչ*։ բերնից *թուլլ (|| բաց-բերան)=վրց*։ պիրիդոմ բոշի *գաղտնիք չպահող*։ բերնից *կաթի հոտ է գալիս=վրց*։ պիրիդան բոնիս սունի *ամուսնիս առաջափահաս է, տարիքը չառած*։ բերնից *կրակ է թափում=վրց*։ պիրիդան ցեցիլսա *եզրիս զայրացած է խոսում*։ բերնի համը *=վրց*։ պիրիս գեմս *հաշակ*։ բերանդ *կցավի=վրց*։ պիրի գետկինեքա *հեշ մնա կկրես, կթե ասես*։ խոսքը բե-րանը *մնաց=վրց*։ սիտդ'վա պիրշի դանդա *չթողեցին, որ խոսքը վերջաց-նի*։ բերնից *հետ լիքը=վրց*։ պիրամդիլս սավսե *լեփ-լեցուն*։ բերանքս *ի վար=վրց*։ պիր-դադմա *եբեսի վրա (ընկնել, քնել)*... և այլն։ Այսպես նաև *(թրիլիսի բարբառում) բերնումը լեզու չունի=վրց*։ պիրշի *եմ արա ավս շատ հարբած է*։ բերնումս *եկավ-ասի=վրց*։ պիրշի *մամիվիդո վթվի առանց մտածելու ասի*։ բերնումը *սատանի լեզու ունի (|| բերանումը շան լեզու ունի)=վրց*։ պիրշի *եմակիս եմ ափս (|| պիրշի ձաղիլս եմ ափս) շատ ճարտարախոս է, շատախոս է*։ բերանս *խաբեցի=վրց*։ պիրս *մովատդ ուն քիչ բան կերա*։ բերնից *դուրս ընկավ (|| թռավ) խոսքը=վրց*։ պիրիդան գամեկարդա *սիտդ'վա հանկարծ, առանց մտածելու ասա-ցի*։ բերանս *արյունով է լիքը=վրց*։ պիրի օիսիլիթ *մափս սավսե խիստ վշտացած եմ*... և այլն։

զ) «Թրեսի» հետ կապված ընդհանուր դարձվածքները. երեսի *հետ էլ կապված են մի շարք ընդհանուր արտահայտություններ, ինչպես, օր., երես դարձնել=ձուռն փոխել* (պիրիս ավցեկա) *շուռ գալ*։ *երես ունենալ=ձուռն*

ձոնցձա (պիրիս ֆոնեբա) «վարժ, համարում ունենալ», երեսը պարզ=ձու-
նաթղև (պիր-մաթելի) «մաքուր»... Այսպես նաև երկ-երեսանի մարզ=վրց.
օր-պիրա կացի «կեղծ մարդ», երեսի ջուր ունի=վրց. պիր-ձգ'ալի ափս
«ամոթ, պատկառանք ունի», երեսից լույս է վեր դալիս=վրց. պիրիդեմ
նութելի չամուղիս «շատ սպիտակ է», երեսից կեղտ է վեր գալիս=պիրի-
դան դադի չամուղիս «շատ կեղտոտ է», երեսի վրա գալ=վրց. պիրգե դե-
ցեմա «վայր ընկնել», երեսին խաչ հանել=վրց. պիրզվորիս ծերու «խաչա-
կնքել», երեսին ասել=վրց. պիրշի քմա «ուղղակի ասել, չթաքցնել», երես-
րաց=վրց. պիր-դիտ «առանց ծածկոցի», ինչ երեսով տեսնեմ նրան=վրց.
րա պիրիք վինախուլու «ամաչում եմ տեսնել նրան», ինչպես նաև (Ակնա
բարբառում) բերան բերնի են տվել=վրց. պիրի պիրս միսցես «միաբանե-
ցին», բերան ծուել=վրց. պիրիս մեցրելա «մի բան դուր չդալ», բերնի հա-
մը գնաց=վրց. պիրիս գեմ ծովիդ «նախկին հանգիստ կամ դվարթ վի-
ճակն անցավ»... և այլն:

է) «Լեզվի» հետ կապված ընդհանուր դարձվածքները, կան նաև լեզվի
հետ կապված ընդհանուր արտահայտությունները, ինչպիսիք են՝ լեզուն
փորն ընկավ=յժա թլցեղմի հաշվարդա (հետ մուցելի չամուղիդ) «վախե-
ցավ», լեզուն երկարացրեց=յժա լադգրժեղա (հետ դախգրժելա) «մեծամտեց»,
համարձակություն, հանդուժություն ստացավ, խոսելու չափ ու սահմանից
դուրս եկավ, լեզվիս (|| լեզուս) կծեցի=յժա ջոյծոնց (հետ վիկքինե) «մեկին
հիշեցի կամ մի մոռացած բան միտ բերեցի, դիտի ընկա»... Այսպես նաև՝
լեզուն կապ ընկավ (|| բռնվեց) — վրց. հետ դաեբա «չկարողացավ խոսել»,
լեզվիս ծերին է կանգնած=վրց. հնիս ծվերգե մաղդա «դիտեմ, բայց չեմ
կարողանում մտաբերել խոսքը», լեզուն կուտեց=վրց. հետ գուիանիսա
«սկսեց խոսել սովորել», լեզուս շաղվեց=վրց. հետ ամեբա «սկսեցի խոս-
նաչփոթ խոսել», լեզուդ քեզ քաշիր — վրց. հետ շիծի «լուիր», լեզուն եր-
կար (|| երկայն) = վրց. հետ-գրժելի «մեծամիտ, խոսելու չափ ու սահմանից
դուրս եկող, ըմբոստ կերպով խոսող», լեզուն կարճ = վրց. հետ-մուկլե «մի
բանի մասին խոսելու իրավունքից զուրկ, մանավանդ երբ մի հանցանքի
տեր է», լեզվավորվել=վրց. հնիս ամեղգամ «սովորել թոթովել-խոսել ||
հանդուգն խոսել, պատասխան տալ», լեզուս բերնիս մեջ չորացավ=վրց. հետ
պիրշի գամիշրու «սարսափահար եղա», լեզուն ցամաքեց=վրց. հետ գուուշրու
«սաստիկ վախեցավ», նաև՝ ծարավեց, լեզուն բաց արեց — վրց. հետ գուեխ-
սնա «սկսեց խոսել», լեզու ելլել=վրց. հնիս ալգամ «փոքր մանուկներու
խոսել սկսելը», լավ լեզու ունի=վրց. կարգի հետ ափս «լավ է խոսում,
լավ է տրամաբանում»... և այլն:

ը) «Սրտի» հետ կապված ընդհանուր դարձվածքները, երկու լեզվում
էլ թվով քիչ չեն այն պիսի դարձվածքներ, որոնք կապվում են օրտի հետ:
Այդպիսիներից են, օր., սիրտ տալ=աղուս թուցեմ (գուլիս միցեմ) «քաջա-
լերել», սիրտը բարակ=ջլ թուցա (գուլ ղիղա) «դուրազգաց», սիրտը բաց
անել=ջլուս ջասնա (գուլիս գասխնա) «մեկին յուր ցավերն ասել, պատ-
մել»... Այսպես նաև սիրտը բացվել = վրց. գուլիս գաթթուր «զբաղվել, ու-
րախանալ, գվարճանալ», սիրտս փորս ընկավ=վրց. գուլի մուցելի չամի-
վարդա «ահաբեկվեցի, վախեցա», սիրտս բերնովս դուրս է դալիս — վրց.

գուլի պիրիդան ամամդիս սաստիկ հուզված եմ, նեղացած»։ սիրտը եղ կապեց = վրց. գուլգե քանի մեղ'արա շատ ուրախացավ»։ սիրտը բլել (|| լցվել) = վրց. գուլիս ամաջդամա ժողձկել, արտասվել»։ սիրտը գնալ = վրց. գուլիս ծածկալու «ուշաթափ լինել»։ սիրտը էրել (|| դադել || վառել) = վրց. գուլիս դածվա «խիստ ցավ, վիշտ, կսկիծ պատճառել»։ սիրտը խառնել = վրց. գուլիս արևա սրտի տակնուվրա լինելը, փսխանք առաջ դալ»։ սիրտը կոտրել = վրց. դուլիս գտտելիս «սրտաբեկ անել, վշտացնել, ընկճել»։ սիրտը հովանալ = վրց. գուլիս գազրիլեբա «ցանկությանը լիովին բավարարություն տալ»։ սիրտը ճխալ = վրց. գուլիս գախաբեբա «խիստ ուրախանալ»։ սրտի դդալ = վրց. գուլիս կավգի «կրծքի տախտակ»։ սրտի տախտակ = վրց. գուլիս փիցարի «կրծքի ոսկոր»։ սրտուժ հո չեմ նստած = վրց. շեն գուլշի խումար վգիվար «չեմ կարող իմանալ միտքդ»։ սրտին դանակ տաս, արյուն չի կթիլ = վրց. գուլգե դանա դուսվա, սիսիլի ար գամուվա «սաստիկ տխուր է»։ իր սրտից է խոսում = վրց. բավիս գուլիսաս լապարեկորս «իր կամքի, ցանկության համաձայն է խոսում»։ սիրտ չունեմ = վրց. գուլի արա մեփվա «ցանկություն, հավաս չունեմ»։ սիրտը կրակ գցեց = վրց. գուլշի ցեցիլի չաուզդա «ցավի, մտատանջության առիթ տվեց, սաստիկ ցավ պատճառեց»։ սիրտը ճաքեց = վրց. գուլի գասլսփա «սարսափահար եղավ»։ սիրտը մաշվեց = վրց. գուլի գաուցվդա «սիրտը հատավ, ուժից ընկավ»։ սիրտը նեղանում է = վրց. գուլի սլվրիլդեբա «ձանձրանում է, նվաղում է»։ սիրտն ուղեց = վրց. գուլմա մեինդումա «ցանկացավ, փափաղեց»։ սիրտը տեղն ընկավ = վրց. գուլի ադգիլաս չաուզդա «հանգստացավ»։ սիրտը քար = վրց. գուլ-փվա «անգութ, անողորմ»։ և այլն։ Այսպես նաև (Թրիլիսի բարբառում)՝ սիրտս ասում է թե գնամ = վրց. գուլի մեուրնեբա ծաղիս «սիրտս վկայում է գնալ»։ սիրտը ներսից է ունեցել || վրց. գուլի շիգնիդանա հփնիա «մեծ-սիրտ, քաջ է եղել»։ սրտիս դոնեբը բաց եղավ = վրց. գուլիս կարեբի գամեսխնա «ուրախացա»։ սրտին յուղ քսեց (|| սիրտը յուղեց) = վրց. գուլի մուուփնա «շոյեց, ուրախացրեց»։ սիրտ ցույց տուր նրան = վրց. գուլի ուչվնն «ուրախ դեմք ցույց տուր, քաջալերիր»։ սիրտը դատարկեց = վրց. գուլի դաիցարիլա «նեղությունը, վիշտը ցրեց խոսելով»։ սիրտ է տալիս նրան = վրց. գուլս ածլաս «քաջալերում է»։ սիրտս գնում է = վրց. դուլի միմդիս «սիրտս նեղանում է, նվաղում է»։ սիրտս կպավ նրան = վրց. գուլի միմիվարդա «սիրեցի»։ սիրտը բարակել = վրց. դուլիս գաուրիլեբա «սրտնեղություն»։ սիրտս փորումս շուռ եկավ = վրց. գուլի մուցելշի գադամիտրիալդա «վախեցա»։ սիրտս փոխեցին = վրց. գուլի գամմիցվալես «միտքս փոխեցին»։ սիրտս լցվեց = վրց. գուլի ամվա «վերավորվեցի, վշտացա»։ սիրտս բաց եղավ = վրց. գուլի գամեսխնա «ուրախացա»։ սիրտը շահեց = վրց. գուլի մուուզ «հաճոյական խոսք ասաց»։ սիրտս պակասեց = վրց. գուլի դամակլդա «վշտացա»։ սրտապակաս է = վրց. գուլ-նակլուլիա «վշտացած է»։ քո սրտով եղավ = վրց. շենի գուլիսա գավիդի «ինչպես դու էիր ուղում, այնպես եղավ»։ քո սիրտը չունեմ = վրց. շենի գուլի արա մեփվա «քեզ հետ խոսելու ցանկություն չունեմ... և այլն»։

Թ) Խելի հետ կապված ընդհանուր դարձվածքները. խելի հետ կապված արտահայտություններից են՝ խելքս չի կտրում = չեմ ձեռքս (նկուս ար միներիս) «խելամուտ չեմ, բան չեմ հասկանում»։ խելքը կորցրեց = չեմ լսել (նկուս դակարգա) «ցնորվեց, հիմարացավ»։ քո խելքի բանը չի =

Յցնիս գրուս սուրճ առ սփոս (շննի նկուխս սաճմն ար արիս) գոր խելից վեր է, դու չես հասկանա՞ւ... Այսպես նաև խելի գալ-վրց. նկուագն մոտվալ սթափվել, ուղղվել, լրջանալ, գիտակցության գալ, խելութանալ, խելի բերել-վրց. նկուագն մոզ'վածնա սթափեցնել, խելութացնել, ուղղել... խելք դնում է-վրց. նկուա միսդիս սթանչանում է, գմայվում է, գրավված է խելքս չի գնում քեզ հաժար-վրց. նկուա ար միմդիս շննքվիս չաա էլ քեզ չեմ հավանում... խելքը հեռը գնում է-վրց. նկուա քան միսդիս ուշք ու միաքը տեսած բանի վրա մնալ, գրավվել... խելքս չի մանում-վրց. նկուաշի ար շնմդիս չեմ ըմբոնում, չեմ հասկանում... խելի բերել-վրց. նկուագն մոզ'վանա սոլորությունից եա դարձնել... խելի մոա (|| մոաիկ) -վրց. նկուաթան արիս լըմբոնելիս, հասկանալիս... խելի աղթա (խելից աղթա)-վրց. նկուիս գարիքի հիմար... խելի տոպրակ-վրց. նկուիս կուսիի խելք, խելացի... նրա խելքին ընկավ-վրց... միս նկուագն ծավիդաճերան հետեց... խելքումը նստեց-վրց. նկուաշի դուսլգա հաճան կացավ, համոզվեց, լըմբոնեց... խելից հանեց-վրց. նկուագն շնալա սոլորեցրեց... խելքը տանուլ ավավ-վրց. նկուա ծաղա սխալվեց... խելքապակաս-վրց. նկուա նախիքի խելքը պակաս, թեթևամիտ... խելքս վրես չի վրց. նկուագն արա վար չգիտթված եմ... խելքումս չի դալիս-վրց. նկուաշի ար մոմդիս չեմ հասկանում... այդ խելի վրա ես-վրց. մազ նկուագն խար գեա այդ հիմար կարծիքը չգիտեցիր... գլուխս խելք չկա-վրց. քավշի նկուա արա մաճվս չգիտթված՝ ինչ ընել չգիտեմ... խելք բանեցրեց-վրց. նկուա իիսմար սոտանելու հնարք մը գտավ... խելքը թուցնել (|| կորցնել) -վրց. նկուիս դակարգվա հիմարա-նալ, խենթանալ... խելքդ հեր է-վրց. նկուա աս'դա գաճվս հնչու ուշա-դրություն չես ընել... խելք սովորեցնել-վրց. նկուիս օծավիքա խորհուրդ տալ... խելքը վրան է-վրց. նկուա գեդա աճվս ուշագիր է... և այլն:

ժ) «Արյան» հետ կապված ընդեռնուր դարձվածքները. արյան հետ կապված ընդհանուր արտահայտություններից են արյուն թափել=սոսնձոս (սիսխիս դվրա) մարդասպանություն անելը. արյուն առնել=սոսնձոս յղըծա (սիսխիս ադերա) սպանության դիմաց սպանություն անելը. արյուն գցել=սոսնձոս համռոտըծա (սիսխիս չամագդերա) մարդասպանություն առջ բերելը... Այսպես նաև արյունը արյունով լվալ=սիսխիս սիսխիթ դաբանվա սպանությունը սպանությամբ լուծելը. արյունը գլուխը խփել=վրց. սիսխիս քավչի ցեմա ժխիստ զայրանալ, բորբոքվելը. արյունը եռ դալ=վրց. սիսխիս տղուդերա ժխիթ. վառ աշխուժով բորբոքվել, ոգևորվելը. արյունը պղտորվել=վրց. սիսխիս ամդվրեվա ժխիստ զայրանալ, կատաղելը. արյունը խմել=վրց. սիսխիս դալեվա ժիրար վրեժխնդրություն, թշնամություն ցույց առնելը. արյունը մոռնել=վրց. սիսխիս չաղգոմա մեկկին սպանություն գործելու պատճառ դառնալը. արյան հոս է գալիս=սիսխիս օսնի մոդիս ժայս բանից կամ այս բանի մեջ մարդասպանություն կատարվելու բան է երեվում. արյունլիկ անել=վրց. սիսխիս մասվրա ժարյան մեջ չաղախելը... և այլն:

Կան նաև մարմնի այլ անդամների հետ կապված բնդեանուր դարձվածքներ. Այսպես, օր. 1) «Մտոխ» հետ կապված դարձվածքներ՝ մատը թափ տալ = տոտոն ռաժնդո (թիթիս դաֆնելու) սպառնալ. մատները հետն է ուռուժա տոտոջն տան ռժանն (թիթբա թան ինամո) համեղ կերակուր է. մատնանիչ

անել=մոտատեղծ (միթիթեքա) ցուցում տալ, ինչպես նաև՝ մատը բերանը
 մնաց=վրց. քիթի պիրշի դարչա զարմացավ, ապշած մնաց. մատով են
 ցույց տալիս=վրց. քիթի ուշվեցներն ժի բանի վրա ուշադրություն հրա-
 վիրելը. մատս մեջն է=վրց. քիթի շիզա մաքսս հետ էլ մասնակից եմ...
 2) «Ականջի» հետ կապված դարձվածքներ՝ ականջ դնել (|| գցել)=լսելու ջո-
 ժ (դուրիս գդեքա) լսել, հնազանդվել. ականջ արա իմ խոսքին=լսելու
 շոգը հեծ խոսքին (դուրիս ուգդե չեմ լսող'վա) լսելու ինձ, իմ ասածը լսել.
 ականջիդ բաժրակը հանե=լսելու ծածծա ղաժողը (դուրիդան բամբա դա-
 մոդե) աչքի բաց, ուշադիր եղիր, ուշադրությամբ լսելու ասածս, ինչպես
 նաև՝ ականջը ծանր=վրց. դուր-մոխն խուլ. ականջը ծանրացավ=վրց.
 դուրի դամոմոմդա թիչ խլացավ. ականջից հանել=վրց. դուրիդան գա-
 մոդե աչքիս փափագիդ կատարման հույսը կտրել. ականջիս հասավ-
 վրց. չեմ դուրամդիս մոտեղծիս լսելի. ականջը մտավ=դուրի շեմվիդ
 հասկացավ, ըմբռնեց. մի ականջից մտնել, մյուսից դուրս դալ=վրց. երբ
 դուրիդան շեմվա, մեծիդան գամոսվա լսած բանը անմիջապես մոռանալ,
 լսածին կարևորություն չտալ, չլսել. ականջս մի բան ընկավ=վրց. դուր-
 շի չամիվարդա ժի բան լսելի. ականջս քո կողմն է=վրց. դուրի շեմվե-
 նա մտվա սպասում եմ քեզ լսել. ականջս էդտեղ է=վրց. դուրի մանդա մտվա
 լսում եմ... 3) «Հոգու» հետ կապված դարձվածքներ՝ հոգեմուտ=սլոտաձե-
 տաճ (սուլթամիսիս) հոգին առնող, մեղցնող. հոգեվախ=սլոտաձեժաժա
 (սուլթիսիս) հերկուդա, վախկոտ. հոգին դուրս է գալիս=սլոտաձեժաժա
 (սուլթիսիս) սաստիկ նեղվում է, չարչարում է, ինչպես նաև՝ հոգե-
 հան անել (|| հոգին հանել)=վրց. սուլթիսիս ամոթմեմա շատ չարչարել, նեղել,
 տանջել, ընկճել. հոգին կորցնել=վրց. սուլթիսիս ծածդ'մեմդա ժեղքը մտնել,
 անբարիշտ գործ մը կատարել. հոգին տալ=վրց. սուլթիսիս միցեմա հոգին
 ավանդել, մեղքել, նաև շատ սիրել. հոգու հետ կոխ տալ=վրց. սուլթան
 բրձուլա հոգևարթի ժամանակ չարչարվել, տանջվել... և այլն, և այլն:

Այս կարգի ընդհանուր արտահայտությունները ոչ միայն կարող են
 կապված լինել մարմնի տարբեր անդամների, այլև մեղ շրջապատող զանա-
 զան առարկաների ու երկնային լուսատուների, ինչպես նաև՝ բախտի, գոր-
 ծի և այլի հետ: Այդպիսիներից, օրինակ, կարելի է վերցնել արևը, որի հետ
 կապված են երկու լեզվի ընդհանուր շատ արտահայտություններ. ինչպի-
 սիք են՝ արեղակը (|| արեղ) կծում է=մեղ օգնեց (մեղ իկրինեքա) արևը
 խիստ այրում է, որից գուշակում են անձրևի գալը. արևը մայր մտնել-
 մեղի հանա (մեղի չասվա) փխր. մեղնել. արևը խավարել=մեղի լաձեղ-
 ժա (մեղի դարմեմեքա) փխր. կյանքից զրկվել, ինչպես նաև՝ իմ արև ու
 լուսին վրց. չեմ մեղ դա մեղարեմ իմ կյանք. արեղակը խփեց (|| զար-
 կեց) շիլին=վրց. մեղմ քաղի դահկրա արևահար եղավ. արեղակ=վրց. մեղ-
 դակրուլի արևահար, արևից զարնված. իմ արևով է երգվում. վրց. չեմ
 մեղ լուսնու լուսնու շատ է սիրում ինձ. արևը ջուր է խմում (|| արևը երես է
 լվանում)=վրց. մեղ ծղ'տալ սվամս (|| մեղ պիրս իրանս) ամպերի տակից
 արևի երբեմն դուրս գալն և երբեմն ծածկվելը կամ ամպող օրը անձրևի
 մի փոքր կաթկթելը. արևերես=վրց. մեղիլիա արեղեղեմ, արև տեսող
 տեղ... Կրակի հետ են կապված, օր., կրակը գնում է=լուսնու մեղի (ցեց-
 խի միլիս) հանգչում է. կրակի գին է (|| թանգ ու կրակ է)=լուսնու
 ցեց (ցեցիլիս փալիս) թանգ է. կրակ ընկնել=լուսնու մեղ (ցեց-

խիւ մոգերը) *հրդեհ առաջանալ, այրվել*։ *կրակի ավեց* = ւռւոծու ծոյղը (ցեցխի մուղը) *վառեց, ինչպես նաև՝ կրակ է թափում ձեռքերից* = վրց. ցեցխի սցվիվա խելերիդան *զործը արագ է շինում*։ *կրակ է թափում աչքերից* = վրց. ցեցխի սցվիվա թվալեբիդան *խիստ զայրացած է*։ *առանց կրակ էրվում եմ* = վրց. ուցեցխիդ վիծվեբի *տանջվում եմ*... Բախտի հետ են կապված, օր., *բախտը բանել* (|| *բացվել*) = ծցուն ջանքնա (բեդիս գուսխնա) *հաջողություն ունենալ*։ *բախտի դուռը բացվել* = ծցուն յարուն ջանքնա (բեդիս կարիս գուսխնա) *բախտը բացվել, նոր հաջողություն ունենալ*։ *բախտը կտրեց* = ծցուն ջալքիս (բեդիս դուսնա) *հաջողվեց, բախտը բանեց*։ *ինչպես նաև՝ բախտը կապվել* = վրց. բեդիս շեկվրա *հաջողություն ունենալ*... և այլն։

Այստեղ պետք է դնել նաև ուրիշ զանազան բաների հետ կապված բազմաթիվ նման ընդհանուր արտահայտություններ։ Այդպիսիներից են, օր.՝ (մի) *երկու խոսք* = ջոտո-ուրո սոժյցա (եբբի-օրի սիտգ'վա) *համառոտ խոսակցություն*։ *խոսքն անցավ* = սոժյցա ջալքիս (սիտգ'վա գաուվիդա) *թիւր ասածը կատարվեց*։ *խոսքը բերանը սուսց* = սոժյցա ձորձի լարձի (սիտ-դ'վա պիրշի դուրա) *շեղարողացավ խոսքը վերջացնել*։ *ինչպես նաև՝ խոսք գցել* = վրց. սիտգ'վիս շամոգեբա *խոսք բանալ*։ *խոսակցության նյութ բացել*։ *խոսքը միւր մեջ մնա* = վրց. սիտգ'վա վիսնի դարչես *այս խոսքը դադարի է, ուրիշին մի ըսեր*։ *իր խոսքի վրա է կանգնած* = վրց. թավիս սիտգ'վազե դգաս *խոստումը չի դրժում, կատարում է*։ *խոսք տվեց* = վրց. սիտգ'վա միսցա *խոստացավ*։ *խոսքի տեր է* = վրց. սիտգ'վիս պատրոնիա *պարտաճանաչ է*։ *մի խոսքով* = վրց. եբբի սիտգ'վիթ *կարճ ասած*։ *անթուկ կապել է ինձ* = վրց. ութուկո դամաբա *հեթարկել է ինձ իր կամքին*։ *աստուռ աչքը նրա վրա է* = վրց. դվրիս թվալի գեդ դաուրիալեբս *բախտավոր է*։ *ահը վեր կալավ ինձ* = վրց. շիշմա ամիտացա *սարսափեցի*։ *անմեղ մի ասի* = վրց. ութուկո մու իտգ'վի *հեղուր մի ասի*։ *աշխարհքը գլխիս միջեց* = վրց. ֆվեդ'տնա թավգե դամիբնիդա *մեծ դժբախտություն պատահեց*։ *առաջը կտրեց* = վրց. ծիմ գադուսնա *հաջողություն*։ *աղ-գով-տակով ճանաչում եմ քեզ* = վրց. միր-վիսվիսնադ վիցնոթ *հաջողա՞նորեն գիտեմ քեզ*։ *անուն կոտրած օքմին է* = վրց. սախել դատեխիլի կուցիա *հանվանարկված, պատիվը դցած մարդ է*։ *ամոթու էլ չկամ* = վրց. ութուկո մու իտգ'վի *հեղուր մի ասի*։ *աշխարհքը գլխիս միջեց* = վրց. ֆվեդ'տնա թավգե դամիբնիդա *մեծ դժբախտություն պատահեց*։ *աղ ու հաց ենք կերել* = վրց. պուր-մարիլի գվիսնամիա *բարեկամացել ենք*։ *ատամները կրճտացնում է նրա վրա* = վրց. կբիլբա ուկրանունբս *սպառնալիքներ է թափում*։ *անսիրտ մարդ է* = վրց. ութուկո կուցիա *հանխեղճ մարդ է*։ *բանդ կտրվել է* = վրց. սոմմե գամոգլեվիա *ուրիշ դործ չունեմ*։ *բանումը հողին դուրս եկավ* = վրց. սաֆմեշի սուլի տմուսվիդա *շատ դործից ուժասպառ եղավ*։ *բախտի դուռը բաց էլավ նրա համար* = վրց. բեդիս կուրի գաեթխնա *հաջողություն ունեցավ*։ *բախտը կտրեց* (|| *բանեց*) = վրց. բեդիս գամուրա *հաջողություն ունեցավ*։ *բողոքս վեր է եկել* = վրց. դ'նիլի ամուսիվիդա *կոկորդս ուռավ*։ *փորս բաց էլավ* = վրց. մուցելի գամեսխնա *լուծ ընկա*։ *դետնի հետ հավասարվեց* = վրց. միծուսբան գամուրդա *ողնչացավ*։ *դու մի ասիլ դնացել է* = վրց. շեմ մու իտգ'վի *ծեսուլա բանից երեսաց դնացել է*։ *դուրս դալու վրա է* = վրց. դամուսվիդա *հաջողություն ունեցավ*։ *դու էլ իմ օրունն ես* = վրց. շեմ չեմ դգեշի իտր *դու էլ իմ վիճակունն ես*։ *մոր ծիծ*

կտրողն է=վրց. դեղիս ձուձուս մոմնրելիտ «ավազակ է». խոսքը մեր մեջ մնա=վրց. սիտդ'վա չվեցնի դարչես եռերիշը չիմանա. էշ մարդ է=վրց. վիրի կացիա հիմար է. մի ճամբա ջուր բեր=վրց. երթի գգա ծղ'ալի մո-
խտա մի անդամ ջուր բեր. եփած ճանաչում եմ քեզ=վրց. մոխուրշուլս
գիցնոք լաւ եմ ճանաչում քեզ. խոսքս ինչ երկարացնեմ վրց. սիտդ'վա
րա զավագրծելու կարճ ասած. էդ ինչ ասելու բան է=վրց. եզ րա սաթֆ-
մելի րամեա «անտեղի խոսք է. թուրս չկտրեց=վրց. իմալմա ար գամինրա
չկարողացա հաղթել, հաջողութուն չունեցա. թափ տվի նրան=վրց. դավ-
բերտդ'ն «խոսեցրի, դադտնիքն իմացա. թեթե մարդ է=վրց. սուբուֆի
կացիա հիմար է. ինչ որ բերանումը դալիս է' ասում է=վրց. րաց պիրշի
մոտդիս իձախիս «ոռանց մտածելու է խոսում. խոսք չունի=վրց. սիտդ'վա
արա ամբս համաձայն է. թե է տալիս նրան=վրց. վրթերս ուսխամս
«թրախուսում, օգնում է. ինչ ունեք բաժանելու=վրց. րա դավթ գառա-
դ'նիս «ինչու եք կովում. էշի մշակ է=վրց. վիրիս մուշտա «իզուր աշխա-
տող է. ասողերի հետ է խաղում=վրց. վարակուլավերս եթամաշերա «թըռ-
վըռում, ճախրում է. իմ դարդը մի ունենա=վրց. չեմի դարդի մու գեֆնեբ
«իմ մասին մի մտածիր. իր խոսքի տերն է=վրց. քավիս սիտդ'վիս պատ-
րոնիտ «հաստատամիտ է. իր մահով մեռավ=վրց. քավիս սիկվդիլիթ մոյ-
վդա «բնական մահով մեռավ. իր ասածի վրա է կանգնած=վրց. քավիս
սիտդ'վագն դգաս «համառութուն է անում. լավ օրեր է անում=վրց.
կարգ դգեբերս ինեբերս լաւ եղանակ է անում. վատ օրն ընկավ=վրց. ցուդ
դգեշի չավարդա «դրութունը վատացավ. խոսքն ընկավ=վրց. սիտդ'վա
չամովարդա «խոսակցութուն բացվեց. ծնկներս չի գալիս=վրց. մուխերի
ար մուդեվս «չեմ կարողանում քայլել. ծուռ ճամբի վրա է կանգնած =
վրց. մուդե գգագն դգաս «անառակութուն է անում. ծիծաղու կոտորեց
մեզ=վրց. սիցիլիթ դագվիսցա «չատ ծիծաղացրեց մեզ. քունս կտրվեց=
վրց. ձիլի գամիտդ'դա «քունս փախավ, չկարողացա քնել. անունը կո-
աըրվեց=վրց. ռախելի գուուտդ'դա «խախտառակվեց. լավ ուտեցրի=վրց.
կարգադ վանամն լաւ պատճեցի. կերած-խմած մարդ է=վրց. մասաս-
մանվամի կացիա լաւ սնված. պահված, խնամված մարդ է. հացով մարդ
է=վրց. պուրադիսկուցիտ «չուրասեր. առատասիրտ մարդ է. հարսանիքը
կերանք=վրց. քործիցի վնամեք «հարսանիք արինք. հացի կարոտ է=վրց.
պուրիս նատրուիտ «խեղճ, աղքատ է. հալար ու մի գործ ունեմ=վրց.
աբաս-երթի սամն մամվս «չատ գործ ունեմ. հոգին տալիս է նրա համար=
վրց. սուլս ամբվս միսթվիս «չատ է սիրում նրան. մի ոտը գերեզմանում
է=վրց. երթի փեխի սափլավշի ամվս «չատ ծեր է. մի կտոր հացի տեր
դարձավ=վրց. երթի յուկմա պուրիս պատրոնի, գալիդա «գործի կամ կարո-
ղության տեր դարձավ. մեկ-մեկու միս են ուտում=վրց. երթի-մեթիս
խորցոա օնամնս «անհաշտ են, կովում են. մեռելը հողին պահ տվինք=
վրց. մկվդարի միծաս միվաբաբ «թաղեցինք. մուշտարի աչքով եմ նա-
յում=վրց. մուշտրիս քվալիթ վուդ'ուրեթ «ուշադրությամբ եմ նայում.
մի բերան չասավ' թե կաց=վրց. երթի պիրի արա քվա դարչիս «մի ան-
գամ չասաց թե մնա. մատին (1 մատը) կծեց=վրց. քիթգն իկբիմ «գլխի
ընկավ, մի բան հիշեց, հասկացավ. մեջքը գետին չի տալիս=վրց. գուրգս
մեծագնար արտդ'անս «չի կոտրվում, չի ընկնում, հպարտ է պահում իրան.
մեկս մեկուս դիպանք=վրց. երթի մեթիս վեցիթ «երար վերավորեցինք.

մի ոտ առաջ որտեղ էիր—վրց. երթի փեխիք աղրե սող իզ'ավի *ամթիչ* առաջ որտեղ էիր. մաղի կամուրջ—վրց. քեծվիս խիդի *եղժվար* անցանելի. մի հոգևորը=վրց. երթի սուլիների *եզիանն*¹ ում մասին է խոսքը, բայց անունը չեն տալիս, ակնարկում են. մեկը երկու շինեց—վրց. երթի օրագ ամցիա *եկրկնապատկեց*. ուրիշ փորացավ ունի վրց. սխվա մուցլիստկիվիլի ամվա *եուրիշ* դիտավորութունն ունի. երկու ոտով մեջն ընկավ—վրց. օրիվն փեխիք շիզ չավարդա *եխրվեց*. մուսթը վեր է թողել վրց. ցխվիրի չամուսլվիտ *եխուսվել է*. աչքում ոչինչ չի գալիս քվալի արափների մասդիս *եանտարբեր է*. շան լափը գլխին անեց—վրց. մուղլիս լափի քսվզե դասխա *եվիրավորեց*, հայհոյեց, անպատկեց. շուն մարդ է—վրց. մազլի կացիա *եանառակ*, փորձառու մարդ է. պարաթումը խեղդվում է—վրց. վալի իխր-չոբա *եչատ պարտք* ունի. ջրի տարած (|| ջրատար) մարդ է—վրց. ծգ'ալ-ծագերուլի կացիա *եմիամիտ*, խեղճ մարդ է. ջանս չի գալիս—վրց. ջանի ար մամդեվս *եուժ չունեմ*, փոքր ինչ ակար եմ. տարին տասերկու ամիս—վրց. ծելիծաղի քարմետի քվե *եանընդհատ*. տակետակ մարդ է—վրց. ֆվեշ-ֆվեշա կացիա *եխորամանկ* մարդ է. քունս փախավ—վրց. միլի դամեկտրգա *եչեմ կարողանում քնել*. քթից հանեց—վրց. ցխվիրիդան ամուղիճա *եպատ-ժեց*. քթում է խոսում=վրց. ցխվիրշի լապարակոբս *եպարզ չի խոսում*. աչքիս քուն չի գալիս—վրց. քվալե միլի ար մեկարերա *եանքուն եմ*. քո ցավը տարավ=վրց. շեմի ճիրի ծախո *եմեռավ*. ով է տվել ինձ=վրց. վին մամցա մե *եչունեմ*. օձ մարդ է—վրց. գվելի կացիա *եխորամանկ*, նենգ մարդ է. (եթե այսպես չլինի, ուրեմն)¹ ագուֆեբը սև կհագնեն=վրց. դ'վավերի շավո շաիցվամեմ. ականջները կախեց=վրց. գ'ուրերի չամուսլվա *եհիասթափվեց*. աղ բերելու գնաց=վրց. մարիլիս մոտեամադ ծավիդա *եմեռավ*. դու որ գնում էիր՝ ես գալիս էի—վրց. շեմ բամ միսդիդի, մե մավդիդի *եես քեզնից շուտ գիտեի*, ավելի փորձված եմ. եղը թափվի՝ կժողվտի=վրց. երբս դաիզվարս աիլրիբերա *եչատ մաքուր է*. երկաթե տրեխ հագավ=վրց. րկիմիս ֆալամամի շաիցվա *ետաժանելի ուղևորութուն*, աշխատութուն կրեց. հոգիս առնում է—վրց. սուլս մարքմեվս *եչատ է թախանձում*, անհանգստացնում է. ձևու կոարվեր ու շաանեի=վրց. խելի մամտեխսդա դա ար ծամեդ *եերանի թե չտանեի*. մեջքը կոտրվեց—վրց. ծելի մոսծգ'դա *եընկճվեց*, անհաջողութուն կրեց, վիճակը վատացավ. մեջքը շակեց—վրց. ծելի գաիսծարա *եանձկութունից ազատվելով՝ վիճակը բարվոքեց*. մեջքս ամուր չէ=վրց. գուրգի մագարի արա մամվա *եվսաան չեմ*, պաշտպան չունեմ. մորդ փորն ինն ամիս ինչպես համբերեցիր=վրց. դեդիս մուցելիցիցի քվե րոգոր գոսմելի *եանհամբեր եմ*. շան մաի գին է=վրց. մուղլիս խորցիս փառիա *եժան է*. շունն իր տերը չի ճանաչում=վրց. մազլի պատրանո ար իցմոբս *եամեն ինչ խառն է*. չեմ ուղում՝ գըր-պանս գիր—վրց. ար միեդա, ջիբեշի շամիդե. ջուրը կտանի՝ ծարավ ետ կրերի—վրց. ծգ'ալզե ծաիզ'վամեմ *եգ'ուրվալես* ուկամ մուիզ'վամեմ *եչատ հնարագետ ու խորամանկ է*. սատանի պոչ է=վրց. էշմեկիս կուդիա *եչատ խորամանկ է*. սև օձը զարկած է (կծած է)=վրց. շավ-գվել նացեմիա *եթունոտ է*, շար է. քիթը բռնես՝ հոգին գուրս կգա—վրց. ցխվիրշի մուս-

¹ Այսպեղ օրինակները բերում եմ հետևյալ գրքից՝ Խ. Կ. ձաճիկեան, Հնաթիւնք Ակնայ, Թիֆլիս, 1895, էջ 215—280.

նիրո սուլի ամսավերնա «շատ նիհար ու տկար է»։ քիթը կախեց—վրց. ցխվիրի դասըվա «տխրեց»։ քթից ու բերնից բերեց—վրց. ցխվիր-պիրիդան ամսադինա «որևէ ուրախություն կտա զվարճություն խանգարել, չթողնել, որ վայելի»։ քթին չղրավ—վրց. ցխվիրը ար մսավիղա... և այլն։

Այստեղ պետք է նշել նաև երկու լեզվի ընդհանուր անեծքները, օրհնանքները և այլն. այսպես, օր., ա) ամենձմեռ՝ բերնից դուրս գա, ծոցդ թափի¹—ձորոճան ամոցուցուց, շքեշի հացուցուց (պիրիդան ամոցիվիդես, ուրբեշի չագիվիդես). աստծու կրակ գա—լուտիս ցեցեցեց ամոցուցուց (դվրիս ցեց-խի մսգիվիդես). բեմուրադ մեռնիս—շմշրածուց ամոցուց (ուսուրագուց մեկ-վիդի), ինչպես նաև՝ մահի դուռը գնաս—վրց. սիկվիլիս կարս միադեգ. գնալը ըլի, գալը չըլի—վրց. շենի ծասվա իդ'ուս, մասուլա ադար, լեզուդ փորդ ընկնի—վրց. հեմ մուցելի չագիվարդես. դրդակվիմ քեղնից—վրց. շենգան դավցարիելի. լեզուդ լակի—վրց. հեմ չագիվարդես. շանսատակ լինիս—վրց. չաճադիլի. օջախդ քանդվի—վրց. օջախի դագեֆցես. արևդ խավարի—վրց. մգե գադիշավդես. երեսդ խավարի—վրց. պիրի գագիշավդես. կուրա-նաս—վրց. դաբրմավիլի. կուր քալիս—վրց. բրմադ իարե. օրդ պակսի—վրց. դդե դադակիլես. մեղքս վիզդ ըլլա—վրց. չեմի ցուղա կիսերդե գեղվաս. չո-րանա բերանդ—վրց. պիրի դագիլիմես. աչքդ հլեն—վրց. թվալի գամագվար-դես...բ) օրհնանքներ օրդ շատ ըլլա—լուց-գրժեցեց օյս (դդե-գրժեցի իդ'ավ). խնդաս—ջանճաղ (գալիսարե). մեծ ըլլաս—ջանճաղ (գալիսարե). ինչպես նաև շենքով մարդ ըլլաս—վրց. շենիմի կացի իդ'ավ. ապրիս—վրց. իցցիլի. տուն-ներդ շեն ըլլա—վրց. օջախի ադիշենիլես. բարի ճանապարհ—վրց. գգա մրշ-վիդորիս. բարի գալը—վրց. կեթիլի մսավա. բարի տեսանք—վրց. կեթիլի մսավա. աստված հոգին լուսավորե—վրց. դմերքմա սուլի գամուսիլու. շեն կենաս—վրց. ագաշենուս. լեզուդ ուտեմ—վրց. հեմ շեդիմամես... և այլն։

Ոչ միայն առանձին արտահայտությունները, այլ և այստեղ կարելի է բերել նաև ամբողջ դարձվածքներն ու ասացվածքները, որոնք իրար հա-մապատասխանում են շարադասությամբ ու իմաստով։ Երանք մեծ մասամբ առաժնեներն են, որոնք ժողովրդական մտածողության և իմաստության դրսևո-րումն են երկու լեզվում էլ։ Երանք թիվը բավական մեծ է, որոնցից են, օր., «կա-շառքը մութը տեղը լիս կտա» (Ա. VIII)² «խրտամ չուչուցեց անտեղծ» (Վ. 75 ֆրեամի ցուցիլիս անտեղծ)։³ «շունը կհաջա, քարավանը կքոչա» (Ա. XIII)—վրց. «ժառու խոցեց, խառնանի միլի» (Վ. 84. ձաղիլի հղ'իփս, փառավանի միլիլիս). «փիս շունը ոչ ինքը կուտի, ոչ ուրիշներին կուտեցնի» (Ա. XVIII)—«նոց օտուր արց տուտուն և խառն Թա արց ևնեց անտեղ» (Վ. 6. ավի ձաղիլի արց քվիլիլ անտուն դա արց սիվալ անտեղ)։ Այսպես նաև «թունդ քա-ցախը իր ամանը կհաքեցնի» (Ա. VII)—վրց. ցխարե ամարի քավիս անուրեց գալիլիլիս (Վ. 83). «ինչ կցանես, էն կհնձես» (Ա. VII)—վրց. րասաց դասքեսավ, իմասվե մսիլի (Վ. 61). «կուտը ջրի ճամբին կկուտրվի» (Ա. IX)—վրց. կսկա ծղ'իլի գգագեղ գատղ'ղեբու (Վ. 44). «սարը սարին չի դիպչի,

¹ Հայերեն անեծքները և օրհնանքները բերում եմ հետևյալ գրքից. Տիգրան Նավա-ստեղյան, Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, VI գիրք. Քիթիլի, 1890, էջ 127—142. VII գիրք. Քիթիլի, 1891, էջ 76—112, 119—121. VIII գիրք. Քիթիլի, 1894, էջ 103։

² Այստեղ էլ, «Ա.» հաղավումը ցույց է տալիս «Առաժ», որ վերցնում եմ «Բնար հայկական»-ից (Ս. Պետրոսյան, 1886. «Ազգային կամ հայախոս առակ» բաժնից)։

³ Վրց. «Ա.» հաղավումը ցույց է տալիս՝ անճաճ (անգագա հաճաճ). Լ. Մեծրեցեց, անճաճ, II ծավուց, Թեոֆիլ, 1936)։

համա մարդը մարդի կդիպչի» (Ա. XV) — վրց. մթա մթառ ար մսվդեբա, քսրեմ կտցի կտցս շեեդ'րեբա (Վ. 50). «շուենը կաղաղով չի սատկի» (Ա. XIII) = վրց. ճաղլի կեցլոբիթ ար մեկվդեբա (Վ. 84). «էժան մսին՝ խաշու չի ունենալ» (Ա. VI) = վրց. իափ-վիսիւմ խորցսա ծվեցի ար գաուկեթդերա (Վ. 39). «արյունը արյունով չեն լվանալ» (Ա. IV) = վրց. սիօխլի սիսխլիթ ար դաիբեմերա (Վ. 67). «քամու բերածը քամին կտանի» (Ա. XVII) = վրց. քարիս մուտմիլս քարիվե ծաիդերա (Վ. 74). «քաշալը դեղ գիտենա, իր գլխին կանի» (Ա. XVII) = վրց. քաշալմա ծամալի իցոդես, քալիս քալս մսվուլիս (Վ. 74). «մի ձեռը ծափ չի տալ» (Ա. XII) = վրց. ցալիս խելիթա տաչի ար դաիկվրիս (Վ. 83). ինչպես նաև (Ակնա բարբառում²)՝ խոսքը մեծին, ջուրը պստիկին = վրց. սիտդ'վա դիդիսաա, ծղ'ալի սլատարիսա. ձեռքը ձեռք կլվա, երկու ձեռքը՝ երեսը = վրց. խելի խելս դաերանս, օրնիվ պիրսա, ալլև՝ աղջիկը անկտրիլ խորիզակ է³ = վրց. քալի գաուդերիլի սազամթրա. քոռն ինչ կուղե՝ երկու աչքով լիս = վրց. րմաս րտ օւնդա՝ օրթավ թվալիթ օինա-րլե. մարդու աչքը մենակ ափ մը հողով կկշտանա — վրց. կալիս թվալս մա-րտ երթի մսւնա միծա գաադոթս... և ալլև, և ալլև⁴

Ընդհանուր բնույթի (կառուցվածքի) բաղաձայնի օրինակներ, որ մենք բերեցինք վերևում, խոսում են այն մասին, որ հայոց և վրաց լեզուները ունեցել են, անշուշտ, մտածողության զարգացման միևնույն աստիճանը և հետևապես էլ՝ ընդհանուր մտածելակերպ, չենց այդ պատճառով էլ, բնականաբար, մեզ հետաքրքրող երկու լեզուների բառահարադրման և բառամիացման դրսևորման ձևերն ու միջոցները շատ ու շատ կոդմերով ընդհանուր են. ընդհանուր են այն չափ, որ տվյալ երկու լեզուների մտածողության զարգացման միևնույն աստիճանը և նրանց ընդհանուր մտածելակերպը նկատի չունեցողը կարող է մեկը մյուսի բառացի թարգմանությունը կամ փոխադրությունը համարել. մինչդեռ դա, իրոք որ, այդպես չէ՝

Հայոց և վրաց լեզուների բառահարադրման և բառամիացման դրսև-վորման ընդհանուր ձևերի ու միջոցների մեջ կան այնպիսիները, որոնք, իրոք որ, շատ հնագույն ապրելակերպի և մտածելակերպի արդյունք պետք է համարել. Ընդհանուր բառահարադրման, այսպես ասած, այդ նույնիմաստ և նույնաձև արտահայտությունների մեջ երբեմն կարելի է գտնել, անշուշտ, մարդկային մտածողության զարգացման տարբեր փուլերի իրային հարա-բերությունների վերապրուկները:

Մեզ հետաքրքրող երկու լեզուների բառահարադրման և բառամիաց-ման դրսևորման ընդհանուր ձևերն ու միջոցները քննելիս, անշուշտ, չենք

¹ Այստեղ մտին՝ բառաձևը ենթակա է, բայց զրված է արական հոլովով, որը հոլովա-ձևով էլ նման է վրացերենին. վրացերեն լեզվամտածողությամբ էլ որոշ դեպքերում են-թական զրվում է արական հոլովով. ինչպես, օր. այս դեպքում էլ երկուսն էլ (խորցսա մսին):

² Ս. Կ. Ճամբկեան, Հնութիւնը Ակնայ, Թիֆլիս, 1893, էջ 204—221.

³ Տիլլրամ Նավասարդյան, Հայ մողղվրդական հեթեթներ, 7-րդ գիրք, Թիֆլիս, 1891, էջ 76—112.

⁴ Իհարկե, դարձվածքները և մեծ մասամբ առածները երբեմն կարող են գրական հանապարհով անցած լինել մի լեզվից մյուսը. բայց այս ուղիով տարածված առածներն էլ, որոնք հոգ են գաել այս կամ այն լեզվում, մեր առաջ քաշած դրույթի դեմ չեն կարող խոսել, քանի որ նրանց տարածումն ու արմատավորումն այս կամ այն լեզվում դարձյալ կարելի է բացատրել. իմ կարծիքով, միևնույն մտածելակերպով (այսպես նրանք չեն կարող արմատավորվել):

կարող բացասել (և իրավունք էլ չունենք բացասելու) այն ընդհանրությունները, որ հայոց և վրաց լեզուները միաժամանակ ունեն նաև ուրիշ լեզուների հետ: Չէ՞ որ լեզվամտածողության զարգացման միևնույն աստիճանը, որի վրա մի ժամանակ գտնվել են հայոց և վրաց լեզուները, կարող էին ունենալ և ուրիշ լեզուներ: Իսկ զարգացման միևնույն աստիճանը, բնականաբար, մարգկային լեզվամտածողության մեջ պետք է ստեղծեն շատ ու շատ ընդհանրություններ:

Այստեղ, իհարկե, իմ նպատակից դուրս էր քննել տարբեր լեզուների մտածելակերպի դրսևորման ընդհանրությունները, որոնք, այս կամ այն չափով, կարող են լինել (և կան) զարգացմամբ իրար մոտ կանգնած տարբեր լեզուների մեջ: Բայց այն ընդհանրությունները, որ հայերենն ունի վրացերենի հետ, իրենց ձևա-բովանդակական դրսևորման բազմազանությամբ ու քանակով դժվար է ուրիշ որևէ լեզվի մեջ գտնել, ինչքան էլ ուզենանք որոնել: Այսպիսով, ուրեմն, հայոց և վրաց լեզուները, որ ընդհանուր մտածելակերպի հետ միասին, վաղագույն շրջաններից սկսած, ունեցել են նաև ընդհանուր ապրելակերպ, որպես իրար դրկից դարավոր ժողովուրդներ, շատ ու շատ կողմերով, բնականաբար, իրար մոտ պետք է լինեն:

Արդյոք մեղ հետաքրքրող երկու լեզուների նմանությունները փոխառությունների տրվյունք են, ինչպես կարող են կարծել ոմանք, թե՛ զարգացման միևնույն աստիճանի վրա գտնվող լեզուների իրար մոտեցման, ներթափանցման ու բնական խաչավորումների արդյունք: Պարզ է, որ հայոց և վրաց լեզուների բազմաթիվ ընդհանրությունները ինչպես ձևաբանական, այնպես էլ բառահարադրման և բառամիացման դրսևորման (բա-

¹ Օրինակ՝ Ն. Գ. Ժանիկյանը իր «Նոթիւնք Ակնայ» գրքում (Թիֆլիս, 1893, էջ 276—278) «Ասացվածք» բաժնում (էջ 213—278) Ակնա բարբառի ասացվածքները բերելուց հետո (էջ 276) ասում է. «Նեակայ ասացվածքներն ալ թե հայերենի և թե տաճկերենի մեջ կգործածվին, որոնք տաճկերեն գնելը գանց ըրի», գրանցից են՝ երեւ կուսա «համարձակութուն կուսա, կոյն», ձեար կուսա «նպատակոր է, բավական է», ձեւք բաց է «առատաձեւ է» և այլն, որոնք կան և վրացերենում: Այսպես նաև՝ ուսու. մի շարք արտահայտություններ կարող ենք գտնել թե հայերենում և թե վրացերենում, ինչպես, օր., рука руку мовт=ձեռքը ձեռք է լվանում (ձեռքը ձեռք է լվանում, երկու ձեռքը՝ երեսը), подать руку (помощи)=(օգնության) ձեռք մեկնել օգնել, приложить руку=ձեռք քաշել «ստերգրել», связанный по рукам и ногам=ձեռք և ոտը կապած «կաշկանդված», под рукой=ձեռքի տակ «առձեռն, պատրաստ, մոտիկ», рукоположение=ձեռնադրում «օծել, նշանակել», вооруженный с головы до ног=ոտքից մինչև գլուխը զինված «ամրոզյապես զինված», быть на ногах оտքի վրա լինել «կանգնած լինել», протянуть ноги=ոտքերը ձգել («մեկնել») «մեռնել», быть одной ногой в могиле=մի ոտքը գերեզմանում «շատ ծեր», не терять голову=գլուխը չկորցնել «չլքիթվել», иметь хорошую голову=լավ գլուխ ունենալ «խելացի լինել», ломать себе голову=գլուխը ջարդել «շատ աշխատել, շատ մտածել», даю голову на отсечение=գլուխս կկտրեմ, разбить на голову=գլխովին ջարդել «ամրոզլովին ջարդել», сказать в лицо=երեսին ասել «ուղղակի ասել», лицом к лицу=երես առ երես «գեմ առ գեմ «ուղղակի», язык длинный երկար լեզու «շատախոս», показывать язык=լեզու ցույց տալ («կանել») «ծաղրել», прикусить язык=լեզու կծել. это не его ума дело=այս նրա խելքի բանը չէ, без ума=անխելք, «հիմար», это у меня с ума не уйдет=այս իմ մտքից դուրս չի գա «չեմ մոռանա», свести кого-либо с ума=խելքահան անել (մեկին) «զովեցնել, ցնդեցնել»... և այլն: Այսպիսի ասացվածքներ, իհարկե, կարելի է գտնել նաև ուրիշ լեզուներում, որ ընդհանուր լինեն հայոց և վրաց լեզուների համապատասխան ընդհանրությունների հետ, բայց, ինչպես արդեն ասացինք, նրանց թիվը այնքան էլ մեծ չէ:

առատեղծական) ձևերն ու միջոցները մեծ մասամբ արդյունք են, անշուշտ, մի կողմից լեզվամտածողության զարգացման միևնույն աստիճանի (միևնույն ապրելակերպի, տնտեսական և մտածելակերպի) և մյուս կողմից այդ լեզուների՝ վաղագույն շրջաններում, բնականաբար, իրար մոտեցման, ներթափանցման, ամենամոտ շփումների ու խաչավորումների:

Հայոց և վրաց լեզուների մի քանի հազարի հասնող այդ րնդհանրություններն այլ կերպ բացատրելը երկու լեզվի իրական հարաբերությունները ճիշտ ըմբռնելուց մեզ շատ ու շատ հեռու կտաներ:

А. Муравьев

Пережитки общего мышления в армянском и грузинском языках

РЕЗЮМЕ

Первоначальные общие формы (выражения) языкового мышления и понятий слов армянского в грузинского языков непосредственно связываются прежде всего с разными частями-членами тела, напр. с рукой, ногой, головой, глазом, ртом, лицом, языком, сердцем и т. д. Такого рода общие выражения в обоих языках до того сходны друг с другом, что как-бы составляют перевод один другого.

Но это в сущности не так. Это—общие формы, безусловно древности, рудименты, которые первоначально, имея прямое значение, выражали то, что сегодня можно понять дословно. Но с постепенным изменением их первоначального значения, вместе с изменением языкового мышления, почти при тех-же способах и формах выражения, получилось такое противоречие между формой и содержанием, что для человека, имеющего другое языковое мышление, трудно понять их.

Они являются древними пережитками мышления, связанными с миропониманием и самосознанием (сознанием самого себя) человека, говорившего на языке того времени, и сохранены сегодня как особенности языка (пережитки).

Таковыми особенностями, естественно, богаты все те языки, которые потерпели сильное изменение языкового мышления. Насколько сильно это изменение, настолько богат язык подобными особенностями.

Подобными своеобразными особенностями богаты именно армянский и грузинский языки. Они, повидимому, потерпели сильное изменение языкового мышления.

¹ Այս և նման շատ ընդհանրություններ, որ մենք գտնում ենք հայոց և վրաց լեզուներում զարգացման միևնույն աստիճանի վրա գտնվող լեզվամտածողության շնորհիվ, գեղեցիկ ոչ ոքի իրավունք չեն ունենում հարձակու, որ, նրանք, ուրեմն, միևնույն լեզուներն են: Այս բացմիջոցով ընդհանրությունների կողքին նրանք, բնականաբար, ունեն և շատ ու շատ առանձնահատկություններ (որ առանձին առումներով նյութ են): Սրանցով է ահա, որ հայոց և վրաց լեզուները սահմանափակվում են իրարից ու հանդիմանում են շատ կողմերով ուշագրավ և յուրահատուկ լեզուներ:

В общих формах и способах составления и соединения слов есть такие, которые, действительно, должны считаться результатом весьма старого быта и мышления.

При рассмотрении общих способов и форм выявления, словосоставления и словосоединения интересующих нас обоих языков мы, безусловно, не можем отрицать те общности, которые имеют одновременно армянский и грузинский языки с другими языками. Ведь на той-же самой ступени развития языкового мышления, на которой когда-то находились армянский и грузинский языки, могли стоять и другие языки.

Можем-ли мы считать, что общности обоих интересующих нас языков есть результат заимствования, как могут думать некоторые, или результатом сближения, проникновения и естественного скрещения языков, находящихся на одной ступени развития. Ясно, что они результат, с одной стороны, развития языкового мышления (одного и того-же быта, хозяйственного строя и способа мышления), а с другой стороны результат сближения, проникновения, наближайших столкновений и скрещения языков. Иное толкование этих общностей армянского и грузинского языков числом до нескольких тысяч, повело бы нас очень и очень далеко от правильного понимания действительных соотношений.